

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувачка випускової кафедри
_____ Ніна РЖЕВСЬКА
« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «АФГАНСЬКА КРИЗА: РЕАЛЬНИЙ СТАН ТА МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ»

Виконавець: здобувач вищої освіти 4 курсу, 408 Б групи, Науменко Олександр Валерійович

Керівник: д.п.н., доц., завідувачка кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Ржевська Ніна Федорівна

Нормоконтролер _____ Валентина ЄМЕЦЬ
(підпис)

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ АФГАНСЬКОЇ КРИЗИ	6
1.1. Сутність афганської кризи.....	6
1.2. Причини афганської кризи	10
1.3. Джерела громадянської війни в Афганістані	15
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН АФГАНСЬКОЇ КРИЗИ	21
2.1. Політика США щодо Афганістану	21
2.2. Сучасний стан афганської кризи	30
2.3. Зміна формату афганської кризи	35
РОЗДІЛ 3. МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ АФГАНСЬКОЇ КРИЗИ	39
3.1. Американський ультиматум.....	39
3.2. Вплив кризи на міждержавні стосунки.....	44
3.3. Сценарії розвитку афганської кризи	48
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НТР – науково-технічна революція
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
США – Сполучені Штати Америки
НДПА – Народно-демократична партія Афганістану
ДРА – Демократична Республіка Афганістан
ОАЕ – Об'єднані Арабські Емірати
РФ – Російська Федерація
КНР – Китайська Народна Республіка
ООН – Організація Об'єднаних Націй
МССБ – Міжнародні сили сприяння безпеці
ЦРУ – Центральне розвідувальне управління
ОДКБ – Організація договору про колективну безпеку
ЄС – Європейський Союз
ОПЕК – Організація країн-експортерів нафти
ЦБ – Центральний Банк
МЗС – Міністерство закордонних справ
ПС – повітряні сили
ВВП – Валовий внутрішній продукт

ВСТУП

Актуальність теми. ХХ століття – це епоха націоналізму, під гаслом якого розпалися багатонаціональні імперії і великі колоніальні держави, а на їх уламках виникли нові незалежні країни. У третє тисячоліття людство вступило, позбувшись багатьох помилок та ілюзій. Крах тоталітарного режиму завершив розподіл світу на два політичні табори, і розпочався процес реального об'єднання світового простору. Складається духовна та культурна єдність людства. Основою цих процесів є не зверхність і самовпевненість «великих націй», а розуміння самотності і важливості різних національних культур. Афганістан став символом ненаситності розподілу сфер між обома наддержавами, які так і не змогли закріпитися в цій країні, а лише погіршували її внутрішнє становище.

Історія ХХ століття дає уроки єдності історії цивілізацій, глибоке розуміння взаємозв'язку та цілісності світу. Сьогодні проблема розвитку НТР, проблема розподілу сфер впливу знову актуальна і досить важлива, що дає нам можливість знову задуматися про кризу Афганістану. Особливо враховуючи нинішні тенденції етапів розвитку цього конфлікту, слід проаналізувати моменти, які привели до такого результату. Втручання обох великих держав та їх союзників значно змінила положення щодо ведення антитерористичних війн на прикладі протистояння талібам. Наслідки для Радянського Союзу та США в свій час принесли лише проблеми для цих країн у вигляді антивоєнних настроїв у вищих ешелонах влади та суспільства в цілому, а також безрезультатні фінансові вливання в країну задля її підтримки. Але все це було марним через завищену корупцію та слабкість військових формувань, які могли би самостійно стримувати навалу руху «Талібан». Тим паче, що через Афганістан проходив один із найбільших наркотрафіків світу, який майже не контролювався ані владою Афганістану, ані американським миротворчим контингентом. Результатів, які б наближали афганську кризу до свого логічного завершення, навіть і не очікувалося.

Тему афганської війни можна знайти у працях таких авторів як: Білоусов М. М., Давлетов А. Р., Каменецький М. С., Крижанівський В. П. Особливої уваги

заслуговують праці Дудка І. Д., Кобзаренка А. М., Ржевської Н. Ф. та Юрківського В. М. Криза в Афганістані досліджувалась і низкою іноземних науковців, серед яких Масуд Алі Хан, Муні С. Д., Родрігес А. М. та інші.

Мета роботи. Аналіз та оцінка афганської кризи, її реальний стан та можливі сценарії, зокрема через призму часу учасниками цих подій і сучасним поколінням.

Із поставленої мети випливають наступні **завдання**:

- розглянути сутність афганської кризи;
- визначити причини афганської кризи;
- розглянути джерела громадянської війни в Афганістані;
- дослідити політику США стосовно Афганістану;
- проаналізувати сучасний стан афганської кризи;
- розглянути зміну формату афганської кризи;
- дослідити значення американського ультиматуму;
- визначити вплив кризи на міждержавні стосунки;
- сформувані сценарії розвитку афганської кризи.

Об'єктом дослідження є афганська криза в умовах вторгнення СРСР та в сучасних умовах з подальшим виводом американських збройних сил та встановленні влади «Талібаном».

Предметом дослідження є реальний стан кризи та її майбутні сценарії розвитку.

Методами, які використовувались при написанні роботи є: загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема історичного аналізу, синтез. Крім того, використовувався причинно-наслідковий метод та логіко-семантичний підхід. Було залучено сценарний метод та метод прогнозування.

Практичне значення одержаних результатів. Робота може бути використана в навчальному процесі при підготовці спецкурсу для студентів вищих навчальних закладів.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків та списку використаних інформаційних джерел. Загальний обсяг складає 70 сторінок, із них обсяг основного тексту – 56 сторінок, список використаних інформаційних джерел нараховує 86 найменувань.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ АФГАНСЬКОЇ КРИЗИ

1.1. Сутність афганської кризи

Країни Середнього та Близького Сходу є державами ісламської цивілізації і мають особливості, які їх відрізняють від інших країн світу. Іслам, як релігія формує у людей нове світосприйняття, особливі уявлення про устрій всесвіту та призначення людини, яка є мусульманином. За ісламськими канонами регулюються всі сфери економічного, соціально-політичного життя. Їм підкоряється державна власність на виробництві, державне регулювання економіки і розподіл прибутків.

Тому у ХХ столітті, особливо у 50-70 роках, отримали розповсюдження ідеї «ісламського соціалізму». Протилежним рухом «ісламському соціалізму» став «ісламський фундаменталізм». Він не закривав шляху до науково-технічного процесу, але ставив суспільство у тверді рамки ісламу і вимагав повернення до його витоків. Ці течії зобразили реакцію мусульманського суспільства на розповсюдження західних норм політичного та економічного життя, духовної культури.

Друга половина ХХ століття ознаменувалась посиленням ісламських та антизахідних настроїв у мусульманських державах. Це було характерно і для Афганістану, який переніс сильне потрясіння [11, с. 326].

Афганістан – непривітна, посушлива земля, більшу частину якої займають гірські системи Гіндукушу. Країна не має виходу до моря та оточена багатшими сусідами, через своє географічне положення «азійського перехрестя» часто зазнавала вторгнень, що завжди завдавало великого клопоту під постійним натиском загарбників.

Після Другої світової війни Афганістан залишався економічно нерозвиненою державою. Там були підприємства легкої промисловості, на яких працювало три тисячі робітників. Три чверті оброблених земель належали поміщикам, а працювали на них селяни-орендатори. Зміни у житті країни почалися з середини 50 років, коли її торкнулися вітри «холодної війни», суперечки з Пакистаном призвели до припинення транзиту афганських товарів по пакистанській території.

Через посилення Пакистану в умовах загострення протиріч між країнами уряд був змушений піти на поступки і прийняти політику СРСР. Радянський Союз відразу відправив пакет допомоги Афганістану, що призвело до більшого ускладнення відносин із Пакистаном по пуштунському питанню. У 1963 році після зміни влади відновилися відносини з Пакистаном і США. Такі кроки посилили суспільне протистояння, що призвело до формування нових буржуазних угруповань, які прагнули прискорити економічний розвиток.

Буржуазні угруповання були незадоволені своїм положенням, тому у 1965 році створили «НДПА» – Народно-демократичну партію Афганістану. Країна стояла на порозі радикальних військових конфліктів. В умовах збільшення авторитарності режиму уряду країни 27 квітня 1978 року був здійснений військовий переворот, після чого Афганістан був проголошений Демократичною Республікою Афганістан (ДРА). СРСР аж ніяк не очікував такого повороту подій, але продовжував всіляко виражати свою підтримку Афганістану.

Пізніше, у грудні 1978 року Радянський Союз та ДРА підписали договір про добросусідство та дружбу між обома країнами. Головною партією Афганістану була НДПА, що наслідувала радянську політику. НДПА в очах афганців стала маріонеткою радянського уряду, що змусило громадян створити активні воєнізовані організації «Браття-мусульмани», «Мусульманська молодь» і т.д. Подібні організації опирались на військову та економічну підтримку Пакистану, Ірану і Сполучених Штатів Америки, тому проблем з оснащенням своїх прихильників майже не мали [11, с. 329].

На той час Афганістан не був готовий до радикальних змін за межами Кабула, населення жило мусульмансько-племінним життям, не зважаючи на події ХХ століття. Якщо проаналізувати цю ситуацію, то можна зробити головний висновок – влада і народ жили по різні сторони барикад, що значно спотворювало загальну картинку життя країни. Керівництво держави не звертало на це ніякої уваги, тому у березні 1979 року почалося повстання у місті Герат. Під час повстання були вбиті радянські партійні працівники. Повстання було придушене, але напруження в країні

і партії зростало. Було помітно, що в країні наростає нове бачення майбутнього, яке аж ніяк не влаштовувало керівників СРСР.

У грудні 1979 року президент Амін надіслав звернення про допомогу до СРСР. 27 грудня 1979 року радянські війська були введені до Афганістану у вигляді миротворчого контингенту для урегулювання ситуації в країні. Це було величезною помилкою, оскільки з цього моменту Афганістан опинився у вогні громадянської війни, яка не припиняється і в XXI столітті. За офіційними даними, участь у війні брав тільки СРСР, але слід також зазначити допомогу моджахедам від США та Саудівської Аравії, що постачали їм зброю та продовольство на мільйонні суми. Радянський контингент був дуже добре озброєний, але перевага була на боці партизанських загонів моджахедів, бо їх бази були розташовані в горах, що давало їм можливість робити засідки, диверсії на лініях постачання продовольства. Постійні втрати радянських військ почали підривати моральний стан «солдатів-окупантів», для яких ставало зрозуміло, що ця війна є безглуздою і нікому не потрібною [7, с. 156].

Відносини радянських солдатів і офіцерів з місцевим населенням були відносно нормальними. Іноді жителі були доброзичливими, а іноді і ні. Вже тоді можна було проаналізувати ситуацію, що більшість афганців не бажали війни чи так званих переворотів у владі, а загалом жили за своїми давніми звичаями та не втручалися у політичні чвари своєї країни. Якщо звісно не брати до уваги радикальних антикомуністичних сил та прорадянських керівників афганської влади. Радянські солдати брали участь в охороні благодійних акцій, які влаштовувала місцева влада: роздача продовольства у віддалених кишлаках, після таких роздач місцеві жителі пригощали солдат пловом або лавашем. Але бували і такі випадки, коли місцеві жителі просто зникали з площі, і тоді всі точно знали, що буде мінометний обстріл. Окремі очевидці зазначають, що хоча вони здебільшого йшли добровольцями на війну, але вважають, що та війна була великою помилкою радянської влади [67, с. 246].

Довготривала війна в Афганістані призвела до повної розрухи міст, масового переселення населення до інших країн. До прикладу, тільки в Пакистані та Ірані налічувалося до 5 мільйонів афганських переселенців. Головною проблемою

Афганістану тоді і зараз стало посилення ісламсько-націоналістичних течій, що опирались на збройну боротьбу племені та політичні угруповання. Навіть виведення радянських військ в 1989 році не змінило докорінно критичну ситуацію.

У 1995 році в Афганістані з'являється рух «Талібан», що має релігійний характер і бореться за «чистий іслам». Підтримка з боку Пакистану дозволила цьому руху отримати контроль майже над усією територією країни. За час правління талібів основним джерелом прибутку був продаж опіуму. Наприкінці 90 років на території Афганістану починає формуватися нове збройне терористичне угруповання «Аль-Каїда», під керівництвом вихідця із Саудівської Аравії, мультимільярдера Усами Бен Ладена, після чого Афганістан стає базою світового тероризму. Сьогодні ця країна, яка весь час намагається піднятися з руїн, досі не може зупинити криваву бійню на своїй землі [69 с. 144].

У Радянського Союзу, крім інтернаціональних обов'язків, були й інші мотиви вторгнення до Афганістану. Ця країна мала спільний кордон із середньоазіатськими республіками СРСР, у яких та ж релігія і корені, що і в афганців, що могло стати поштовхом до нової хвилі визвольного руху на територіях цих Радянських республік. З іншого боку, виникала можливість після завоювання Афганістану здійснювати керування в Пакистані, Ірані та в багатьох інших нафтових країнах Перської затоки. Ці політичні прорахунки призвели СРСР до повного провалу у внутрішній і зовнішній політиці.

Крім країн Заходу, до бойкоту Радянського Союзу долучилися країни «третього світу», а сама афганська війна не викликала позитивних сподівань серед жителів СРСР, оскільки матері не хотіли відправляти своїх дітей на вірну смерть в чужу країну за інтереси комуністичної верхівки. Поразка в Афганістані призвела до глобальних змін у геополітичній ситуації в Європі. Зникнення колишнього «Сходу», що десятиліттями виступав контрагентом «Заходу», та поступовий процес їх зближення вносить зміни у геополітику всього світу [7, с. 157].

Отже, Афганістан став «полем битви» для інтересів Радянського Союзу, який вбачав в країні зону контролю, через яку буде можливо впливати на країни Перської затоки. Але США сумісно з Пакистаном весь час реагували на імперіалістичні плани

СРСР. Важкість проведення військових дій проти партизанських загонів моджахедів та бойкот від країн Заходу та «третього світу» породжував негативний меседж в радянського народу, який був занепокоєний втратами на фронті, та погіршення становища країни на міжнародному рівні.

1.2. Причини афганської кризи

Афганістан – це країна з досить цікавою історією свого становлення. Ця країна не має виходу до моря та знаходиться в суворому районі на традиційному перехресті великих держав. Сили з Індії, Сходу, Близького Сходу і Заходу – усі намагалися пройти та впали перед Афганістаном, який ще поетично називають «цвинтарем імперій».

Афганська держава сьогодні є прихистком для понад 20 народностей п'яти етнічних груп: іранської, тюркської, арабської, північно-індійської та дравідської. В Конституції країни сказано: «Народ Афганістану складається з таких етнічних груп: пуштуни, таджики, хазарейці, узбеки, туркмени, белуджі, паші, нуристани, аймаки, араби, киргизи, кизилбаші, гуджур, брахвуї та інших» [51].

У XIX столітті цей регіон став каменем спотикання для Російської та Британської імперій, які вбачали в Азії майбутнє розширення своїх земель, захоплюючи якомога більше і постійно побоюючись прямої конфронтації між собою. Межі Афганістану були досить випадково виокремлені як буфер між двома імперіями, що призвело до безпідставного змішання і розділення етнічних груп [11, с. 363].

Численні дипломатичні місії були направлені англійцями в Афганістан, але не змогли зміцнити своє становище. В 1919 році велика кількість англійців покинула країну, що зробило Афганістан незалежним еміратом, а трохи пізніше – королівством, яке керувалося та підтримувалося радянським керівництвом.

Король-реформатор Мухаммед Захір-шах у 1964 році представив нову конституцію, яка давала початок розвитку демократії в країні та дозволяла надати та розширити права жінок в країні. Афганці, які проживали в містах, були задоволені

тим, що були впроваджені вибори, і фактом надання політичних прав. Проте афганське духовенство відхиляло дану пропозицію.

Але тривало це не довго, бо в 1973 році двоюрідний брат короля Мухаммед Дауд Хан влаштував військовий переворот проти свого брата, після чого взяв на себе право керувати країною – Республікою Афганістан. Новий режим мав авторитарний характер – після перевороту були розпущені парламент і Верховний суд, була заборонена діяльність партій, які не захотіли підкоритися новому лідеру країни. Подібні зачистки влади дозволили закріпити Мухаммеду Дауд Ханну свій авторитет серед панівної верхівки та духовенства.

Знаковим моментом було прийняття нової конституції 14 лютого 1977 року. В ній було вказано, що першим президентом став Мухаммед Дауд, а єдиною легальною політичною силою – Партія національної революції. Двосторонні відносини з СРСР перейшли у фазу загострення, але водночас вдалося нормалізувати відносини з консервативними ісламськими країнами, зокрема, з Пакистаном і шахським Іраном, що не могло не занепокоїти Радянський Союз [60, с. 2].

Але реформи Дауда не принесли успіху – економіка Афганістану не досягла якогось неймовірного прогресу, а рівень її розвитку застиг на одному місці, не змінивши свого становища. Але сталося інше. Почалися масові переслідування колишніх послідовників та прихильників співпраці з комуністами, що призвели до формування опозиційних рухів, які очолила комуністична НДПА – Народно-демократична партія Афганістану. До неї входили дві фракції – «Хальк» і «Парчам».

У період прокомуністичного перевороту, яким керував Нур Мухаммед Таракі та Хафізулли Аміна, у квітні 1978 року уряд Дауда був повністю переможений, а його сім'я разом з ним були страчені за своє ставлення до країни. Новим президентом став сам Таракі, а Амін та Бабрак Кармаль отримали пости заступників прем'єр-міністра Демократичної Республіки Афганістан [81, с. 26].

Вигнання Дауда не обійшлося без допомоги радянських кураторів комуністичної влади, які надали Таракі повну підтримку. Після революції Хафізула Амін спробував провести марксистсько-ленінські реформи, що викликало

невдоволення ісламістів та масове повстання серед населення. У 1979 році в країні новими барвами «замайоріла» громадянська війна.

Президент Таракі звернувся до СРСР за допомогою в придушенні бунту, а також розправою над Аміном, якого вважали агентом Заходу. Генсек Брежнєв вирішив, що лише якщо Радянський Союз візьме на себе обов'язок взяти ситуацію під свій контроль, то усунення неконтрольованих антикомуністичних агентів зможе приборкати анархію в країні. Брежнєв був стурбований, що раніше іранська революція привела країну до ісламу – те ж саме могло поширитися на Афганістан і далі на мусульманські райони під радянським контролем. Тому Радянський Союз вирішив діяти на випередження та переслати свої війська до Афганістану.

Холодна війна внесла свої корективи в становище країни. У липні 1979 року президент США Джиммі Картер підписав указ, що санкціонував фінансування антиурядових сил в Афганістані. ЦРУ масово постачали зброю для антиурядових збройних формувань, а на території Пакистану були розгорнуті спеціальні табори афганських біженців, які проходили спеціальний військовий вишкіл.

У грудні 1979 року під гаслом боротьби проти повстанців почалося спільне повітряно-сухопутне вторгнення уряду Афганістану та СРСР проти антиурядових сил. Червона армія встановила повний контроль над багатьма міськими районами Кабула, дорогами та лініями зв'язку, що були життєво важливі для повстанських груп. Хазафулла Амін був схоплений і страчений, а його місце зайняв Бобрак Кармані [11, с. 363].

Моджахеди були змушені відступати і були відтиснуті в гори, проте це лише означало початок нового етапу у боротьбі, бо у війну вступають США, які через Пакистан почали перекидати моджахедам сучасне озброєння. Сполучені Штати намагалися максимально стримувати комунізм, моджахеди бачили вільний та незалежний Афганістан, який сповідуватиме іслам, а Пакистан не був проти панісламського товариства.

Під керівництвом Ахмада шах Масуда моджахеди вели численні виснажливі бої з СРСР. Радянські війська вигравали більшість кривавих битв, але вони програвали війну. Після призначення у 1985 році на пост генсека СРСР Михайла Горбачова, було

ініційовано розробку стратегії виходу з Афганістану. Вона полягала у зміні Кармаля на Мухаммеда Наджибулла, який став новим президентом країни. У 1988 році М. Горбачов офіційно підписав Женевські угоди, які призвели до виводу військового контингенту СРСР і зобов'язувалися не чинити подальшого впливу на інші країни, а США та Пакистан – не сприяти поширенню озброєння та допомоги моджахедам. У 1989 році радянська армія залишила Афганістан, закінчивши Радянсько-афганську війну, але не громадянську. Наджибулла залишався при владі ще протягом трьох років.

Можна підсумувати наступне: США таємно допомагали моджахедами в боротьбі проти СРСР. Вихід радянських військ лише посилив моджахедів, які через деякий час поділилися на безліч наступників зі схожими ідеями, зокрема «Талібан» і «Аль-Каїду».

Наджибулла заявив про розпуск уряду в 1992 році, коли моджахеди змогли оточити Кабул. Столиця контролювалася «Північним Альянсом», що складався з бойовиків-моджахедів, якими керували вихідці з Узбекистану і Таджикистану.

Це спровокувало новий етап війни, але тепер уже серед самих моджахедів, коли пуштун Хекматіяр осадив Кабул. Під час боротьби за владу Кабул був обстріляний артилерією протиборчих сторін, і велика кількість культурних та історичних пам'яток афганської столиці була зруйнована. Війна між ними продовжувалась ще декілька років.

Здавалося, що в 1994 році перемога Масуда над Хекматіяром майже досягнута, але з'явився Мухаммед Омар, який обурився відсутністю ісламського режиму після відходу радянських військ. Він зібрав наблизених до себе послідовників і продовжив боротьбу проти Масуда. Вони назвали себе «талібами». Переважна кількість талібів були пуштунами за національністю, тому вони оголосили себе захисниками інтересів афганського народу.

До 1996 року більша частина країни знаходилася під їхнім контролем. Масуд ігнорував «Талібан», поки члени руху не знайшли його і не стратили 9 вересня 2001 року. Доля «Північного Альянсу» була приречена на зникнення [50].

Світова спільнота, за винятком Пакистану, Саудівської Аравії й ОАЕ, не визнали легітимності влади та жорстокої соціальної політики талібів. Це дуже сильно почало турбувати світову спільноту, яка вбачала в талібах нащадків тероризму, але вже на рівні цілої країни, яку вони контролювали.

Всього через два дні після страти Масуда терористичний осередок «Аль-Каїда» атакував Всесвітній торговий центр в Нью-Йорку. Його лідеру – Осамі бен Ладену запропонували укриття в контрольованому талібами Афганістані. Подібний резонанс спровокував президента США Джорджа Буша оголосити війну терору і зажадати від талібів здачі бен Ладена, проте вони відмовилися, не бажаючи вислуховувати американського лідера, який ставив їм так звані «ультиматуми».

Після відмови США почали звинувачувати «Талібан» у розміщенні на території Афганістану тренувальних баз терористичного руху «Аль-Каїда» та почали спецоперацію «Незламна свобода», яка стала найтривалішою та найкривавішою війною в історії Америки та коштувала їй близько 1 трлн доларів – тільки за офіційними даними, які не підтверджують окремі витрати на підтримку афганської боротьби проти послідовників «Талібану» [68, с. 53].

Разом з «Північним Альянсом» війська Сполучених Штатів розбили основні наступальні сили «Талібану». Після зазнаних збитків рух перейшов до тактики ведення партизанської війни та використання бійців-смертників для терористичних актів. Американські аналітики підраховали, що станом на початок 2021 року до «Талібану» входило понад 150 тисяч активних прихильників. Точна кількість послідовників і досі є невідомою.

У 2020 році США і «Талібан» уклали угоду: США мають вивести війська, а таліби – не використовувати Афганістан для підриву безпеки Штатів.

«Талібан» став військово-політичним угруповуванням. Мета талібів – звільнити Афганістан від іноземної військової присутності. Рух налічує велику кількість різних племен і народів, що населяють країну, з різними поглядами, зокрема й релігійними.

Ідеологією руху став ашарізм – одна з релігійних течій ісламу. Основою політичної програми «Талібану» стали заклики до організації життя в Афганістані на

основі норм ісламського права – шариату – у його радикально традиційних трактуваннях [67, с. 245].

Їх правління характеризувалося релігійною нетерпимістю щодо іновірців – наприклад, злодіям відрубували руки. Ніхто не захищав архітектурні пам'ятки та храми інших релігій. Був істотно пограбований Національний музей Афганістану в Кабулі, який на дві третини втратив свою колекцію.

Отже, таліби активно виступають за заборону телебачення, просування музики та музичних інструментів, розпивання алкоголю, поширення комп'ютерних технологій та Інтернету. Чоловіки повинні в обов'язковому порядку носити бороду певної довжини. З жінками в країні інша історія. Їм забороняється працювати, з'являтися в громадських місцях з відкритим обличчям і без чоловіка або родича чоловічої статі. Таліби принципово виступали проти надання жінкам освітнього процесу, тому часто атакували школи, які надавали жінкам освіту.

Можна зробити висновок, що Радянський Союз допустив величезну помилку, увійшовши на територію Афганістану з воєнним контингентом, тим самим провокуючи Пакистан та США на затягнення та виснаження радянських військ у кровопролитних боях, які лише посилювали антивоєнні рухи в СРСР. Саме після виходу радянських військ в Афганістані почалася тотальна перебудова внутрішнього становища країни. Поставлені керівники, які були лояльні до комуністичної верхівки, не викликали довіри у більшості населення країни, яке радикально відносилось до тих, хто не сповідує «чистий іслам». В 1990 роках починають утворюватися так звані «терористичні угруповання», які знищують культурний та історичний спадок країни, перетворюючи її в базу для терористів. Влучним прикладом є «Аль-Каїда», керівником якої був відомий на весь світ терорист Осама бен Ладен, який бажав воювати проти всіх невірних до ісламського світу будь-якими кривавими методами.

1.3. Джерела громадянської війни в Афганістані

Поки США разом зі своїми союзниками поступово покидає територію Афганістану, «Талібан» займається завоюванням територій, відтак контролюючи вже

близько 80% країни і 90% кордонів. Світ вже починає аналізувати поточну ситуацію, готуватися до руйнівних наслідків і можливого становлення бойовиків до влади. Поява та контроль країни талібами створює ризики не лише для столиці Афганістану, а й для всієї міжнародної спільноти, яка знову може зіткнутися з новим витоком глобального тероризму, натовпами біженців та зростанням наркотрафіку.

Інтенсивність бойових дій набрала максимальних обертів після приголомшливого оголошення президентом Сполучених Штатів Джо Байдена про виведення військ з Афганістану. Найбільший подив це викликало в афганського уряду, який був у глибокому відчаї та вважав, що країни Заходу кинули Афганістан на поталу глобальній терористичній організації. За ним про вихід оголосили й інші союзники. Ця подія підвищила рівень бойового духу в бійців руху «Талібан»: було оголошено про перемогу над Заходом, а також почали поширюватися ідеї про діяльність нових «володарів» Афганістану. «Талібан» зі свого боку стверджує, що контролює вже 90% кордонів і переважну частину країни. Загалом вони контролюють сільську місцевість – їм не підвладне жодне велике місто [81, с. 27].

«Талібан» продовжує користуватися таким інструментом як «тероризм», щоб досягти заданих цілей: одного разу група смертників напала на резиденцію міністра оборони. Хоча сам міністр поранень не зазнав, але під час нападу шість осіб зазнали уражень. Потім в «зеленій зоні» Кабула була перестрілка і серія вибухів – загинули восьмеро. У липні в одному із захоплених міст таліби з помсти вбили щонайменше 40 людей, головним чином колишніх і діючих чиновників, які не брали участі в бойових діях. 6 серпня загинув голова управління з питань ЗМІ.

Основна мета бойовиків – отримати контроль над країною і відновити Ісламський Емірат Афганістану, що існував з 1996 до 2001 року. Тоді панував шаріат, були обмежені права жінок, введена смертна кара і тілесні покарання. Зараз на частині підконтрольних їм територій поновлюються ці практики [81, с. 52].

Похід «Талібану» викликає занепокоєння у всього світу, оскільки Кабул побоюється, що після падіння столиці Афганістану весь світ чекатиме щонайменше три глобальні проблеми: хвилі біженців, активізація тероризму і зростання наркаторгівлі.

1. Міграційна криза. Для міжнародної спільноти значну загрозу несе не так перемога талібів, як хаос в Афганістані, – наявність великих конфліктних середовищ, подібних чорним дірам, генерує проблеми транскордонного характеру. Перш за все, це потоки біженців.

І військові дії вже спричинили зростання еміграції. Починаючи з травня, звідти щотижня втікають близько 30 000 осіб. «Афганці є однією з найбільших груп біженців у світі, посідаючи друге місце за кількістю клопотань про притулок в Європі після сирійців. Переважна більшість шукають притулку в Ірані та Пакистані, а деякі обирають Туреччину як новий дім» [12, с. 60].

Агентство ООН у справах біженців прогнозує, що Афганістан перебуває на порозі гуманітарної кризи, результатом якої стане збільшення числа мігрантів. Війна в Афганістані насамперед створює загрозу міграційної кризи. І до неї вже готуються в Європі.

У Туреччині підтверджують, що це лише початок і пікові значення усе ще попереду. Анкара не бажає ставати безконтрольною буферною зоною, тому відправляє підкріплення до прикордонної служби, щоб зміцнити кордон з Іраном. Активні бойові дії та брак продовольства лише погіршують ситуацію в охоплених боями районах. Цей тренд посилиться, а люди й надалі тікатимуть з країни, щоб не стати частиною ультраконсервативного порядку.

2. Розбурхування агресивного тероризму. Ще однією загрозою є підйом терористичних настроїв. Один з високопоставлених генералів афганської армії Самі Садат зазначив: «Досягнення талібів посилюють терористичні настрої у невеликих екстремістських угруповань в Європі та Америці, які намагатимуться розхитувати глобальну безпеку. Це не війна в Афганістані, це війна між свободою та тоталітаризмом». «Таліби та їхні ситуативні союзники – це місцева озброєна опозиція з Мережі Хаккані, яка діє екстремістськими методами, але в Афганістані є ще бойовики «Аль-Каїди» та Виляят Хорасан», – заявила місцева філія ІДІЛу [86, с. 8].

За даними ООН, значна частина ватажків і членів «Аль-Каїди» проживає в Афганістані; там перебуває велика кількість бойовиків інших угруповань – «Аль-Каїда» та бойовики, які її підтримують, продовжують розцінювати події в

Афганістані як перемогу в боротьбі за справу «Талібану» і, отже, перемогу глобального радикалізму» [86, с. 9].

Хоча угода, підписана між США і «Талібаном» в Досі 2020 року, зобов'язує бойовиків розірвати відносини з терористами, там вистачає лазівок, які дозволяють талібам де-факто надавати притулок екстремістам, перебуваючи в рамках договору.

Відсутність розвідданих від американських військових ускладнить збір інформації про формування терористів і дасть їм більше свободи дій і можливість відновити свої мережі, що неодноразово підтверджували військові експерти з Пентагону.

Китай таємно проводить переговори з талібами, щоб домогтися розриву відносин з уйгурським угрупованням «Ісламський рух Східного Туркестану». Сьогодні в Афганістані перебуває від декількох сотень до тисячі членів цього угруповання, тому в китайському уряді побоюються, що в майбутньому Афганістан може стати командним центром цього угруповання.

Підйом радикального ісламізму викликає побоювання в одних, але дає можливості іншим. Росія розглядатиме «Талібан» як один із важелів впливу, за допомогою якого можна впливати на країни Центральної Азії та чинити тиск на них у разі потреби.

3. Тотальний наркотичний бум. Афганістан – найбільший світовий виробник опіуму. Його експортна вартість оцінюється в \$1,5-3 млрд на рік [8, с. 78].

Хоча, слід зазначити, що союзники почали знищувати опіумні поля, що звісно зменшило об'єм, але успіху в ліквідації 100% полів так і не було досягнуто. Навіть надання уряду мільярдів доларів на боротьбу з наркотрафіком не принесло результату. У 2017 році був побитий рекорд з культивування маку та виробництва опіуму. Тенденції прогнозують стрімке зростання обігу наркотрафіку.

Основним джерелом доходу «Талібану» є торгівля наркотиками. 2020 року вони заробили \$460 млн 60% фінансування талібів припадає на провінцію Гільменд. «Талібан» заробляє завдяки податкам: з фермерів, які вирощують мак; лабораторій, які роблять героїн; торговців, які продають наркотики [27, с. 105].

Якщо таліби повністю контролюватимуть країну, це призведе до зростання виробництва та експорту важких наркотиків та знизить число урядових операцій щодо його вилучення. Туди ще можна додати метамфетамін – це стимулятор, який особливо популярний в Америці. «Талібан» відправляє безкоштовні пробники метамфетаміну, відкриваючи нові ринки.

Афганістан прикував до себе увагу найбільших держав світу: переговори з талібами провели РФ, Німеччина та Китай. Відхід американців став каталізатором для інших впливових країн, даючи їм сигнал, що ситуація радикально змінилася.

Китай є чи не найвпливовішим політичним гравцем в регіоні, який потребує стабільності від Західного сусіда. КНР поставила собі дві мети: забезпечити гарантії безпеки китайських громадян на території Афганістану та не допустити проникнення терористичних груп на свою територію. Німці використовують переговори для забезпечення безпеки своїх гуманітарних місій; не менше Берлін непокоїть доля афганців, які допомагали німецьким спецслужбам в період їхньої присутності.

Інтереси є у Пакистану та Ірану. Для Ісламабада розширення зони впливу «Талібану» – це перевага, адже у них налагоджені найбільш тісні контакти. Іран же дивиться на них з побоюваннями, щонайменше через ризики нарощування наркотрафіку [71, с. 10].

Кожна з цих країн бажає відстояти гарантії безпеки, не допускаючи розширення впливу «Талібану» на осередки тероризму, які зосереджені в кожному куточку світу. Але оскільки Афганістан становить таку загрозу для сусідів та інших великих гравців, виникає запитання, чи можлива військова інтервенція.

Основним питанням регіонального впливу афганської кризи є поняття безпеки. Країнам-сусідам потрібен передбачуваний сусід, якого можна буде легко прочитати та окремо впливати на його внутрішнє становище. Тема військової кампанії Росії або Китаю, хоча й обговорюється, але впирається в проблему ресурсів та міжнародної легітимності.

Інтерес Москви – це контроль над Таджикистаном, де вже знаходяться російські миротворці в рамках ОДКБ. Але, враховуючи гіркий досвід радянсько-афганської війни, то за межі Таджикистану діло не піде. Китай зацікавлений у безпеці своїх

західних кордонів, але хоче залишатися в ролі помічника в налагодженні правопорядку та стабільності регіону, хоча за певних умов може бути учасником миротворчих місій [28, с. 113].

«Президент Афганістану Ашраф Гані заспокоював світ, кажучи, що армії потрібно півроку для отримання контролю над країною. Але таліби лише назвали подібні заяви «нісенітницею» та «брехнею», оскільки ситуація для керівників країною була в критичному стані. З бойовиками згодна й американська розвідка, яка прогнозує, що афганський уряд впаде через півроку після виходу військових США» [11, с. 364].

Отже, сучасний світ настільки складний, що будь-яке узагальнення відповідає дійсності лише в певний час і в певному місці. Афганістан став так званою «буферною зоною» для наркотрафіку, світового тероризму та міграційної кризи. Більшість країн Європи вже занепокоєні тим, що це тільки початок з вищесказаного і наслідки можуть бути набагато більшими та руйнівнішими щодо майбутнього вигляду системи міжнародної безпеки.

Але все ж таки слід приділити увагу таким країнам як Росія та Китай. Обидві бажають контролювати Афганістан та не допускати розширення бойових дій та підтримку ісламських терористичних угруповань у своїй країні. Але водночас вони не зацікавлені в самостійному проведенні інтервенції в Афганістан з метою тотального контролю над урядом країни та її духовенством. Кожна зі сторін конфлікту зацікавлена лише у своїх гарантіях «недоторканності», зважаючи на той факт, що США повністю вивели свої збройні сили і незабаром режим «Талібану» повністю контролюватиме внутрішні процеси країни, підвищуючи рівень небезпеки не лише для сусідніх країн, а й для всієї світової спільноти.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН АФГАНСЬКОЇ КРИЗИ

2.1. Політика США щодо Афганістану

Однією з найбільш актуальних і обговорюваних проблем світового порядку в останні роки стала проблема міжнародного тероризму. Міжнародне товариство, дослідники та аналітики загадуються над питанням про першопричини терористичної діяльності. Називаються такі фактори, як релігійний фанатизм, убогість, безграмотність, несправедливий устрій світу, національне приниження, застарілі регіональні проблеми. При цьому, чим більше досліджуються різні можливі причини тероризму, тим складнішим виявляється завдання їх визначення.

Втіленням сучасного поняття «тероризм» виступає така країна як Афганістан, котра нерідко ставала предметом конфліктів та розглядалась як поле для просування своїх геополітичних інтересів сильними державами. За наданою експертами інформацією відомо, що на території країни розташована база руху «Талібан». Крім того, там знаходилася штаб-квартира терористичної організації «Аль-Каїда», котра несла небезпеку міжнародній безпеці загалом [65].

Події 11 вересня 2001 року серйозно вплинули на процес розробки та здійснення американської близькосхідної політики. Вперше за багато років особливий і значною мірою самостійний напрямок в ній зайняла афганська проблематика, яка швидко набула нових горизонталей та вертикалей, охопивши так чи інакше практично-політичну, науково-аналітичну, освітню й інші сфери життя американського суспільства.

Основним політичним кроком, котрий було здійснено колишнім президентом США Дж. Бушем-молодшим, стало оголошення війни міжнародному тероризму в особі «Аль-Каїди» на чолі з Осамом бен Ладеном і режиму талібів в Афганістані, територія якого до того моменту стала основною базою міжнародного тероризму, де під крилом радикального ісламського руху «Талібан» знайшли свій притулок радикальні ісламістські бойовики [65].

«Дж. Буш направив американські війська зачищати Афганістан від талібів, заручившись дипломатичною підтримкою багатьох країн світу, серед яких була і Росія. Правовою основою для військових дій США став пункт 51 Глави VII Статуту ООН про право «на індивідуальну або колективну самооборону». Перед американцями стояли три офіційні цілі:

- знищити бен Ладена;
- покінчити з діяльністю «Аль-Каїди» та ліквідувати її управлінців;
- повалити режим «Талібану».

7 жовтня 2001 р. президент США санкціонував завдання повітряних ударів по столиці Афганістану та ряду інших стратегічно важливих для талібів міст. Військова операція отримала назву «Непохитна свобода» («Enduring Freedom») [68, с. 55].

Американські та британські військові літаки займалися нанесенням повітряних авіаударів по опорних базах талібів. В наземній операції стратегічну роль зіграв «Північний Альянс» на чолі з Ахмадом Шахом Масудом.

Військова операція США і Великобританії, що тривала два з половиною місяці увінчалася успіхом – рух «Талібан» було відсторонено від влади і він практично втратив свою боєздатність. Наступним кроком тогочасної близькосхідної стратегії американської адміністрації стало будівництво «демократичного» Афганістану під її пильним керівництвом.

При цьому ООН, як головна міжнародна структура, безумовно, не могла залишатися осторонь від афганської проблеми. Під її егідою на початку грудня 2001 р. у Бонні відбулася перша історична конференція по Афганістану, за підсумками якої країна отримала тимчасову адміністрацію на чолі з Хамідом Карзаєм.

«Наступним рішенням щодо Афганістану стало створення Міжнародних сил сприяння безпеці (МССБ) відповідно до резолюції Ради Безпеки 1386 (від 20 грудня 2001 р.). Перший мандат МССБ був строком на шість місяців. Потім він регулярно продовжується. Всього ж по Афганістану ООН прийняла 12 резолюцій» [11, с. 370].

Перший рік після падіння режиму талібів пройшов в Афганістані спокійно. Єдиною помітною військовою подією став бій в долині Шахи-Кот (район Гардеза),

куди сили талібів відступили з Кабула і Тора-Бори. У березні 2002 року війська міжнародної коаліції провели в долині операцію «Анаконда».

Опір талібів виявився набагато сильнішим, ніж очікувалося, і операція переросла в найбільший бій з початку війни. Зумівши уникнути зіткнень з військами міжнародної коаліції після операції «Анаконда», «Талібан» почав поступово відновлювати сили. Як і озброєна опозиція, що воювала проти радянських військ в 1980 роках, таліби використовували «племінну зону» на афгано-пакистанському кордоні в якості своєї тилової бази. 2003-2005 роки ознаменувались веденням партизанської війни проти військ Коаліції та США [70, с. 56].

Але в цей час США починається зміна в зовнішньополітичній стратегії, внаслідок чого відбуваються зміни орієнтирів на Ірак. Обстановка в районі Перської затоки значно погіршилася протягом останніх десяти років. Внутрішньополітична напруженість в ряді держав, наслідком чого стала мілітаризація регіону, активна діяльність ісламських екстремістських організацій та угруповань створювали обстановку підвищеної конфліктності. Протягом тривалого часу США проводили інформаційні, економічні, та військові заходи, які мали за мету встановити контрольоване керівництво над Іраком і сусідніми країнами.

За окремими даними ОПЕК, у середині березня 2003 року Ірак володів другими за величиною запасами сирої нафти у світі, поступаючись лише Саудівській Аравії. Ірак також є вигідною буферною зоною для сухопутних і повітряних шляхів, пов'язаних з маршрутами як від Європи до країн Середнього Сходу і Південної Азії, так і навпаки. Ірак активно претендував на роль лідера в арабському світі та мілітаризував більшість регіонів Перської затоки, що не могло не привернути увагу США, які були скованими в боях з талібами. Але конфронтація в політичному сегменті не могла продовжуватися вічно, тому конфлікт Іраку та Сполучених Штатів переріс у війну.

Якщо звертатися до звітів аналітиків та американських спецслужб, то розуміємо, що офіційним приводом для вторгнення був заявлений зв'язок режиму Саддама Хусейна з міжнародним тероризмом, зокрема рухом «Аль-Каїда», а також

інформація ЦРУ про наявність в Іраку запасів зброї масового ураження, що згодом не знайшла підтвердження [79, с. 716].

Російські аналітики вважають, що контроль над Афганістаном є дуже вигідним для США в геополітичному плані. Геополітичне положення Афганістану дозволяє впливати на ситуацію в Сінцзян-Уйгурському автономному районі Китаю та на обстановку в центральноазійських державах, а також на політику Ірану та Індії [70, с. 62].

Також існує думка, що Афганістан – це частина плацдарму, який США створює в регіоні Каспійського моря проти Росії і Китаю. Багато хто пов'язує війну в Афганістані з нафтогазовими інтересами. В Центральній Азії знаходяться 40% усіх світових родовищ природного газу і багаті поклади нафти. Але щоб скористатися цими багатствами, необхідні нафто- і газопроводи, які пролягли б через територію Афганістану.

«Сьогодні можна помітити, що Афганістан існує за кошти отримані від торгівлі опіумом, якого в країні вдосталь. Варто зазначити, що з 1996 до 2001 року (період правління талібів) виробництво опіуму впало з 2200 тонн до 185 тонн. На противагу цьому, з 2001 до 2009 року виробництво опіуму зросло з 185 тонн до 6900 тонн» [57].

Криза в Афганістані, як і раніше, залишається однією з найважливіших проблем міжнародної політики. Результатом антитерористичної кампанії США стали нова активізація терористичних, екстремістських угруповань, організованої злочинності, контрабанди зброї, значний ріст виробництва наркотиків, нелегальної міграції та інших загроз безпеки як для самого Афганістану, так і для всіх країн євразійського континенту.

Не можна однозначно стверджувати той факт, що подібний крок адміністрації президента Джорджа Буша, мав лише об'єктивно обґрунтовані наміри. Основною ціллю була боротьба з міжнародним тероризмом. З часом войовничість американської політики в Афганістані сприймається і в самому американському соціумі, як природний, але аж ніяк не безальтернативний стратегічний курс, що загрожує важкими та непередбачуваними наслідками.

Довгостроковість війни в Афганістані почала втрачати підтримку з боку світової громади загалом та безпосередньо самих американців, що спонукало у 2008 році до обрання на чергових президентських виборах на посаду голови США демократа за своїми політичними вподобаннями – Б. Обама. З нинішнім президентом США ще до його вступу на цю посаду пов'язували свої сподівання не тільки американці, а й мільйони людей в інших країнах. Передусім йдеться, безумовно, про жителів Афганістану й Іраку. Б. Обама здавався ідеальною кандидатурою для того, щоб згорнути низку агресивних, мілітаристських кампаній США на Сході. І, мабуть, виключно через це йому навіть вручили Нобелівську премію миру.

Зовнішньополітична концепція Б. Обама передбачала активне використання «м'якої сили», дипломатії й компромісу та вказує на закінчення політики неоконсерватизму, що базувалася на експорті демократії та веденні безкомпромісної боротьби проти опонентів США у світі. Обама робить акцент на пошуку взаєморозуміння між обома сторонами переговорів. Таким чином, дії нової американської адміністрації спрямовані на своєрідне «перезавантаження» відносин Сполучених Штатів із багатьма країнами, зокрема, і з мусульманським світом [78, с. 4].

«З метою переломити ситуацію в березні 2009 року Б. Обама оприлюднив нову стратегію дій США в Афганістані і Пакистані під назвою «АфПак», яка є поєднанням контртерористичної діяльності з амбітним завданням національного будівництва в обох країнах. Фундаментальною метою американської політики в Пакистані й Афганістані стала нейтралізація місцевих збройних угруповань, що надають притулок для міжнародних терористів, а також здійснення ефективної антитерористичної і антиповстанської діяльності шляхом використання широкого спектра тактичних заходів – від зміцнення регіональних сил безпеки до нарощування дипломатичних зусиль та міжнародної співпраці. Новий план став результатом перегляду політики і тривалих консультацій з представниками урядів Афганістану і Пакистану та з союзниками США, війська яких входять в Міжнародні сили сприяння безпеці за участю 41 країни під керівництвом НАТО» [71, с. 6].

Згідно із новою стратегією, уряд США і його партнери мають намір поступово замінити військові дії переговорами з місцевим населенням, щоб отримати його підтримку в боротьбі проти екстремістських угруповань і для отримання інформації про притулки терористів. Розвідка ж за допомогою місцевих союзників має виявити і знищити керівництво «Аль-Каїди». Для підтримки антиповстанських зусиль місцевому населенню буде надана оперативна фінансово-економічна допомога.

«Армія США й інші американські організації матимуть доступ до різних фондів, тому вони зможуть прискорити здійснення гуманітарних програм в районах нещодавніх військових дій. Ці кроки будуть спрямовані на залучення місцевого населення і скорочення рядів повстанців. Адміністрація Б. Обама готова фінансувати афганську службу безпеки принаймні впродовж десяти років. Прагнучи задушити «Талібан» і знищити лідерів «Аль-Каїди», одночасно створюючи ефективні місцеві силові структури, Білий дім сподівається протягом кількох років сформувати життєздатну систему захисту своїх інтересів в регіоні. Стратегія Б. Обама передбачає також набагато більші витрати на навчання афганських солдатів і офіцерів, а також на розвиток сільського господарства, зрошування земель, створення нових водоканалів і розвиток початкової і середньої освіти. Ці заходи мають стимулювати симпатії населення щодо Америки і НАТО» [59, с. 29-30].

Дійсно, політичний курс Обама відзначився, як зазначає у своїй статті І. Дудко, прийняттям «найновітніших орієнтирів зовнішньої політики Сполучених Штатів» у сфері боротьби з міжнародним тероризмом – «це значний комплекс завдань, політичне оформлення яких почало знаходити ствердження серед американської й світової громадськості ще в ході передвиборчої кампанії, а надалі – інавгураційному і подальших етапах президентства Б. Обама» [8, с. 78].

До найбільш показових серед них відносимо: відповідальне завершення війни в Іраку; перемогу над «Аль-Каїдою» і «Талібаном» із зосередженням уваги на проблемах ширшого (мусульманського) регіону та розробкою нової стратегії щодо Пакистану та Афганістану; закриття тюрем на Гуантанамо та нагляд за політикою допитів і розслідування із заборонаю застосування тортур; запобігання передачі ядерної зброї і матеріалів щодо її виробництва терористам і нестабільним державам.

Такі підходи, будучи об'єднаним відчутно новим баченням діючої американської адміністрації завдань США у світі у порівнянні з попередньою, отримали в сучасній політичній літературі умовне поняття «доктрини Обама» [8, с. 80].

У 2010 році, Б. Обама представив основоположний доктринальний документ – стратегію національної безпеки США. У ньому йшлося про відкидання доктрини «війни з терором» свого попередника Дж. Буша. Натомість ставиться вужче завдання – боротьба проти «Аль-Каїди» та мережі її союзників. У документі зазначається, що терор – це не противник, а «тактика» збройного насильства, який використовується американським супротивником. Окрема увага приділялася тому, що США не ведуть війни проти ісламу як релігії. Основна увага у боротьбі з терористами приділяється Афганістану та Пакистану, які оголошені «епіцентром насильницького екстремізму», а також ядерній терористичній загрозі [43, с. 311-313].

Адміністрація Обама взагалі відмовляється від застосування військової сили як інструмента політики. Керівники США хочуть уникнути нищівної поразки в Іраку й Афганістані. Але нова стратегія підтверджує намір вивести бойові сили з Іраку, де США ведуть війну вже сім років, і дає зрозуміти, що нинішня ескалація дій американських військ в Афганістані, де США ведуть війну дев'ять років, зміниться їх скороченням. Фактично визнається, що ні в Іраку, ні в Афганістані американська перемога недосяжна.

У Стратегії національної безпеки США 2010 року робиться акцент на необхідність перетворення багатополюсного світу на світ «багатопартнерський». У зв'язку зі зміною геополітичної ситуації на планеті і дефіцитом платіжного балансу США, у Білого дому з'явилася нагальна необхідність перегляду своєї військової стратегії, втілення якої ми можемо спостерігати у новій стратегії національної безпеки США вже на початку 2012 року. «Наша військова присутність зменшується, але світ повинен знати: Сполучені Штати збережуть свою військову перевагу», заявив 5 січня 2012 року президент Б. Обама, виступаючи в Пентагоні з нагоди оприлюднення нової стратегічної доктрини під назвою «Підтримуючи глобальне лідерство США» [43, с. 315-317].

«Пріоритети оборони XXI століття». Основною ідеєю нових військово-стратегічних установок США є перехід від безпосереднього ведення сучасних війн до створення військової стратегії, яка в майбутньому буде здатна відповідати на всі виклики безпеці країни, забезпечувати захист широкого спектра національних інтересів, будуть належним чином реформовані і забезпечать вирішення всіх покладених на нього завдань в умовах скорочення асигнувань у сфері оборони.

Знищення Усами бен Ладена та багатьох інших лідерів «Аль-Каїди» значно послабило цю терористичну організацію. Однак її послідовники у світі продовжують діяти в Пакистані, Афганістані, Ємені, Сомалі та в деяких інших країнах. Світовий тероризм не змінює своїх намірів і залишається головною загрозою для США, її союзників і партнерів в різних регіонах планети. Основними районами, з яких виходить головна загроза світового тероризму, є Південна Азія та Близький Схід.

З поширенням нових військових технологій великої руйнівної сили екстремістські угруповання отримують можливість створити істотну загрозу безпеці та добробуту громадян Америки. У зв'язку з цим США в найближчому майбутньому будуть вживати всіх необхідних заходів для протидії цим загрозам шляхом безперервного спостереження за терористичними організаціями у всіх регіонах планети й активно співпрацювати зі своїми союзниками, щоб встановити контроль над терористами на некерованих територіях деяких держав, а в разі необхідності – знищувати найбільш небезпечні осередки бойовиків і самостійно діючих терористів [54, с. 84].

Відповідно до нової стратегії, американські збройні сили повинні бути здатні вести не одну, а одразу декілька масштабних війн, стримуючи агресивні дії противника в інших регіонах планети і бути здатними проводити менші за масштабами гуманітарні, антитерористичні та інші операції. При цьому США не відмовляються від військової присутності і військового домінування на Середньому Сході. Пріоритетом своєї діяльності в цьому регіоні, як і раніше, буде боротьба з екстремізмом [54, с. 86-88].

Таким чином, виходячи з викладеного вище матеріалу, можна підбити підсумок у Близькосхідному зовнішньополітичному курсі адміністрації США на прикладі

боротьби з міжнародним тероризмом в Афганістані на сучасному етапі. По-перше, затяжна війна призвела до значних людських втрат не тільки з боку конфронтуючих сторін, але й забрала життя багатьох тисяч мирних жителів; по-друге, після початку антитерористичної війни в Афганістані виробництво наркотиків та їх збут виросли в декілька разів, що не спостерігалось під час перебування при владі режиму талібів; по-третє, дієвість Стратегії національної безпеки США від 2010 року була малоефективною в плані зміни стратегічного співвідношення сил в Афганістані, оскільки сьогодні у регіоні продовжують діяти (зокрема здійснюють мобілізацію населення) бойовики «Аль-Каїди» і «Талібану», що закріпилися в південно-східному Афганістані і західному Пакистані.

У порівнянні з попередніми роками їхня кількість значно зросла, оскільки безробіття та злиденність активно штовхають населення (насамперед молодь) до лав терористів. Значно розширилися і методи боротьби ісламських радикалів. Поряд із партизанською війною вони активно використовують терористичні акти проти чиновників та військовослужбовців уряду Х. Карзая та західних сил.

У цьому контексті ліквідація Сполученими Штатами Усами бен Ладена шляхом «точкового удару» у травні 2011 року хоч і подається як значне досягнення адміністрації Б. Обами у боротьбі із тероризмом, все ж таки має неоднозначні наслідки, оскільки вона може посилити активність ісламістів як проти проамериканського режиму в Кабулі, так і проти самих Сполучених Штатів. Проблеми у відносинах із Пакистаном є додатковим ускладнювальним елементом для адміністрації США.

Наступним важливим елементом є виведення свого військового контингенту з території Афганістану, проте таким діям американського лідера можна дати критичну оцінку, оскільки у випадку, якщо таліби продовжать активно боротися з режимом, афганський уряд може не витримати без іноземної допомоги, що, у свою чергу, поставить під загрозу плани Барака Обами здійснити повне виведення військ з країни у 2014 році.

Також одним з ключових векторів американської політики в Афганістані залишається вибудовування особливих відносин з Кабулом. Зокрема, готується

підписання чергової Декларації про стратегічне афгано-американське партнерство. Його метою проголошено зміцнення довгострокової безпеки, демократії та економіки в Афганістані. Пріоритет планується надати підтримці сил безпеки, продовження зусиль з державного і демократичного будівництва, розвитку громадянського суспільства, забезпечення верховенства закону і прав людини, досягнення економічної стабільності, реалізації потенціалу Афганістану як моста між центральноазіатським регіоном і Південною Азією, розширення інвестиційної діяльності США на афганському ринку.

Отже, США продовжують розглядати близькосхідний регіон як один з найважливіших пріоритетів своєї зовнішньої політики і прагнуть до збереження своєї провідної ролі в його площині. Втім, повний аналіз практичних кроків Вашингтона, спрямованих на стабілізацію ситуації у близькосхідному регіоні, особливо у розв'язанні проблеми міжнародного тероризму, свідчить про їх обмежену ефективність. Навіть після приходу президента Обама за підсумками трьох років його перебування на цій посаді не вдалося досягти конкретних успіхів у вирішенні жодної з найгостріших проблем регіональної безпеки. Через затягування у кривавих бійнях і безперспективності їх продовження уряд Обама лише погодився вийти з Іраку та скоротити контингент в Афганістані, не зміцнивши пріоритети у боротьбі з тероризмом, хоча в його доктрині особлива увага цьому питанню приділялася повною мірою.

2.2. Сучасний стан афганської кризи

Після встановлення «Талібаном» влади в Кабулі можна сформулювати висновок про те, що новому керівництву вдалося зробити, а що – ні.

Варто нагадати, які основні виклики стояли перед талібами після їхнього приходу до влади в серпні:

- слабкість національної економіки;
- недовіра з боку етнічних меншин;
- відсутність зовнішньої легітимності;

- горизонтальність руху та відсутність сильного «центру»;
- гуманітарна криза;
- колапс державних інституцій [71, с. 4].

Великого прогресу вдалося досягти лише в нейтралізації останнього. Перші ж два, до прикладу, негативно вплинули на країну, навіть посилювалися, а пізніше вилилися в серйозні кризи, які загрожували самим владним структурам.

«Економіка Афганістану завжди була слабкою, неефективною та вкрай залежною від зовнішньої фінансової допомоги. Сукупний ВВП Афганістану у 2020 році становив лише \$20 млрд. За часів проамериканської адміністрації Ашрафа Гані, понад 40% ВВП генерувалося зовнішньою допомогою країн-донорів, а це були переважно США та країни Європи. За даними Світового банку, зовнішня допомога покривала 75% державних видатків.

Ще 25% ВВП припадало на сільськогосподарський сектор, зокрема на вирощування афганського кедрового горіха, фруктів, рису, пшениці й овочів. Понад 70% жителів Афганістану – це мешканці провінції, сільської місцевості, тому ця сфера для них є вкрай важливою. У ній зайняті мільйони афганців, а від експорту сільгосппродукції в прямому сенсі залежать життя цих людей і їхніх численних сімей» [11, с. 376-378].

Зміна влади призвела до заморожування закордонних активів та допомоги Заходу. Тільки від ЦБ Афганістану було заморожено близько \$10 млрд. З великою кількістю країн регіону була повністю призупинена торгівля, в основному через невпевненість бізнесу в подальшому розвитку політичної ситуації в Кабулі. Старі проблеми афганської економіки, що роками залишалася примітивною та слабкою, й інші проблеми, які поступово накопичувалися, не давали змоги передбачити дії талібської влади бодай на півроку уперед.

За оцінками Всесвітньої продовольчої організації ООН, нині 18,8 млн афганців стикаються з відсутністю продовольчої безпеки, тобто не можуть забезпечити себе їжею щодня. Це змушує нову владу швидко розв'язувати питання з фермерами, роздаючи їм покращене насіння й обладнання для посіву, але для цього потрібна левова частка фінансів, більша частина з яких заблокована [5, с. 16].

Економічна криза стала однією з ключових для талібів. Як і їхні проамериканські попередники, керівники «Талібану» не мають плану дій із цього приводу та рецепту порятунку економіки. Процеси, які міжнародні організації прогнозували за оцінками останніх кількох років, перетинаються із нестабільністю. Подібні процеси відлякують потенційних інвесторів, а наслідками цього є неспроможність знайти надійне джерело фінансування.

Країни Заходу не поспішають надавати кошти для афганської влади на іноземних рахунках, прив'язуючи це до виконання талібами конкретних міжнародних політичних умов. А саме – юридичного гарантування дотримання прав жінок і формування «інклюзивного» уряду.

Єдиним позитивним зрушенням щодо талібів є налагодження співпраці з гуманітарними конвоями та волонтерами, які перекрили половину потреб населення. Починаючи з серпня, талібські представники провели безліч зустрічей і переговорів із усіма поспіль, переконуючи їх, якщо не визнати їхню владу, то хоча б надати гумдопомогу, щоб не допустити масового голоду, зубожіння мільйонів і дестабілізації Афганістану.

Для зовнішніх сил гумдопомога стала способом вирішення відразу кількох завдань.

– По-перше, таким чином вони отримували офіційне та непогане виправдання збереження політичних контактів із «Талібаном», не визнаючи його де-юре.

– По-друге, гуманітарка стала способом збереження впливу на талібів та інструментів тиску на них у разі чого.

– По-третє, через гуманітарні фонди, які за ці 100 днів були створені хаби для координації допомоги з різних країн, зовнішні сили можуть теоретично давати талібам гроші не тільки на гуманітарні потреби, а й у принципі на інші проекти теж, якщо є потреба [67, с. 249].

Наприклад, збільшити фінансування медустанов, які зараз перебувають у дуже жалюгідному стані, а за даними ВООЗ, лише 17% можуть приймати пацієнтів [11, с. 389].

Завдяки переговорам із зовнішніми силами вдалося залишити в Афганістані представництво основних міжнародних організацій, включаючи ООН і Червоний Хрест, а також залучити гуманітарні фонди з Туреччини, ЄС, США та інших країн регіону.

Якщо звернути увагу на відносини талібів із етнічними меншинами, то вони перейшли у фазу відкритого конфлікту. Здебільшого найгостріші проблеми виникли між двома етнополітичними групами – таджиками та хазарейцями.

Таджики негативно сприйняли прихід талібів до влади. Звичайно, значна частина старійшин у північних таджицьких провінціях віддала перевагу вступу в переговори з «Талібаном» улітку минулого року, а не стояти на смерть за інтереси центральної влади. Найзапекліші антиталібські сили зосередилися в серпні-вересні в Панджшерській ущелині, маючи намір тримати там оборону, мобілізувати зовнішню підтримку в надії на досягнення політичних домовленостей із «Талібаном» і входження до їхнього уряду. Проте переговори провалилися, і у вересні таліби розгромили панджшерців, загнавши їхні рештки в гори.

З хазарейцями конфлікт розпочався на ґрунті земельних суперечок і безпеки. Терористи «Ісламської держави», маючи намір вбити клин у міжетнічні відносини, розгорнули кампанію терору проти шиїтів-хазарейців у жовтні-листопаді, організувавши серію кривавих терактів в мечетях Кандагара, Кундуза та Нангархара. Через це хазарейці, якими традиційно опікується Іран, почали звинувачувати талібів у нездатності забезпечувати порядок і безпеку [67, с. 250].

Колапс серед держінститутів був очікуваним. Таліби прагнули ліквідувати політичну систему, яку створили американці після 2001 року. Проголошення Ісламського емірату Афганістан стало початком процесу перебудови держави. За 100 днів були заповнені вищі керівні позиції, які змогли створити контури нової системи та сформувати тимчасовий уряд для управління країною. Держкорпорації були під пильним контролем влади, як і університети. Потребувалося також вийти із ситуації юридичного вакууму, тому «Талібан» повернув Конституцію 1964 року, зробивши її найвищим юридичним документом країни.

Найбільшою проблемою для талібів стала консолідація єдиної влади. «Талібан» був досить зібраним партизанським загоном, який був вкрай ефективний у війні проти американців. Однак, коли діло дійшло до держуправління, то така структура лише викликала більше проблем і гальмувала процес розвитку країни при новому керівництві.

Озброєні загони за три з половиною місяці не змогли об'єднатися в єдине ціле. В країні досі спостерігається дисонанс, коли в одній частині країни більшість протестів проходять мирно, а в іншій людей жорстоко розстрілюють. Така ж ситуація з наданням прав жінкам. В одній частині їм дозволяють навчатися в школах та університетах, в інших – їх не підпускають навіть знаходитися близько біля навчального закладу.

Криза посилюється розколами всередині самого руху. Рух розділився на два табори – на проафганських талібів та пропакистанських.

– Перші борються за нейтралітет на міжнародній арені та використання дипломатії;

– Другі більше пов'язані з Ісламабадом, а також є представниками помірною і консервативного крила влади в уряді талібів.

Точно підтвердити, що «Талібан» не стане повноцінною владою в країні аж ніяк не можна. Управління державою перебуває на стадії формування. І хоча домовитися про міжнародне визнання талібам не вдалося, але головний «політичний козир» у них залишився – їм удалося утримати політичні контакти з впливовими зовнішніми гравцями, навіть країни Заходу досі мають зв'язки з ними. Різні ad-hoc формати переговорів дозволили талібам влаштувати регулярні зустрічі з представниками таких країн як США, Росії, Китаю, Пакистану, Катару, Туреччини та країн Європейського Союзу.

Це підтверджується тим самим фактом, що за останні місяці до Кабула з офіційним візитом прибували представники МЗС від чотирьох держав – Катару, Пакистану, Узбекистану та Туркменістану. Таліби провели зустрічі делегацій в Росії, Пакистані, Туреччині та Ірані. Західні країни зберігають прямі контакти з «Талібаном» на рівні спецпредставників та через свої диппредставництва в Досі.

Отже, можна зазначити, що відсутність офіційного визнання на дипломатичному рівні та збереження «Талібану» є досить унікальним політичним явищем. Навіть перебуваючи в терористичних списках ООН талібські представники постійно контактують з представниками багатьох впливових країн світу, отримувачи від них гуманітарну та матеріально-технічну допомогу. Головним викликом стало настання зими, що звісно паралізувало будь-які воєнні дії та спроби перевороту. З іншого боку – це спровокує гуманітарну та продовольчу кризу, через яку загинуть тисячі афганців. В довгостроковій перспективі економічні проблеми будуть поглиблюватися та розширятиметься список внутрішніх проблем, а налаштовані антиталібські радикальні сили будуть використовувати кризу на свою користь, підбурюючи людей мітингувати. Поки владний апарат країни знаходиться в нестабільному стані не можна з точністю оцінити масштабність майбутніх подій.

2.3. Зміна формату афганської кризи

Коли інформаційний шум навколо падіння Кабула трохи вщухає і кількість «експертів» впала також, потрібно проаналізувати ситуацію яка сталася.

Позиція США давно всім відома, але можливо не до кінця зрозуміла. 16 серпня 2021 р. президент Байден звернувся до американців з Білого дому, що, власне, сталося після розвалу уряду Афганістану та втечі президента Гані. Байден наголосив про чіткі цілі, які були поставлені урядом США перед військовими перед входом до Афганістану після подій 11 вересня 2001 року.

Тобто, «Аль-Каїда» значно занепала внаслідок операції американських військ. Слід зауважити, що рух не був повністю ліквідований, а реальна оцінка ситуації не конкретизована з боку американського президента.

Далі Байден наголосив, що місія США в Афганістані «ніколи не мала бути національною». Навпаки, навіть ніколи не передбачалося створення єдиної та централізованої демократії». Тому Сполученим Штатам слід зосередитися на загрозах, які існують «просто тут і зараз».

Байден перерахував основні терористичні загрози для країни: «Аль-Шабаб» у Сомалі, «Аль-Каїда» на Аравійському півострові, «Аль-Нусра» в Сирії, «Ісламська держава» у Сирії та Іраку та багато інших терористичних філій.

«Коли я прийшов на посаду, я успадкував угоду, яку президент Трамп уклав з талібами», – каже американський президент [49, с. 161]. Згідно з цією угодою американські війська мали б бути виведені з Афганістану до 1 травня 2021 року, трохи більше ніж через три місяці після того, як Байден обійняв посаду.

У Байдена постав вибір, або продовжувати місію в Афганістані, з посиленням присутності американських військових, бо таліби набули найбільшої військової сили з 2001 року, або виконати угоду. Автор вважає за необхідне навести слова Байдена майже без виключень, бо вони є дуже важливими для оцінки ситуації сьогодення: «Американські війська не можуть і не повинні воювати у війні і гинути у війні, в якій афганські сили не готові боротися за себе. Ми витратили понад трильйон доларів. Ми навчали та оснащували афганські військові сили чисельністю близько 300 000 осіб. Сили, більші за чисельність військових багатьох наших союзників по НАТО. Ми дали їм усі необхідні інструменти. Ми виплачували їм зарплату, забезпечували утримання їхніх ПС, чого немає у талібів. Ми забезпечували підтримку з повітря. Ми давали їм усі шанси визначити своє майбутнє. Те, що ми не могли їм надати, – це воля боротися за це майбутнє» [48, с. 162].

Американський президент визнає, що крім афганських спецпризначенців, афганська армія виявилася неспроможною чинити опір талібам, а це означало, що американці були б змушені залишатися там «ще один рік, ще п'ять років або ще 20 років».

А згідно з оцінкою Білого дому озвученої радником президента США з національної безпеки Джейком Салліваном, «... якби ми залишилися ще 1 рік, або ще 2 роки, або ще 5 років, не вистачило б жодного обсягу навчання, спорядження, грошей чи життя, втраченого Сполученими Штатами...», щоб змінити ситуацію [48, с. 162].

З країн, які умовно привітали «Талібан» з перемогою і зберегли з ним відносини – Пакистан, Китай, Росія – лише остання щиро вітає нову владу, решта ж – разом з більшістю сунітських арабських країн визнають «вибір афганського народу», але не

поспішають з висновками, уважно спостерігаючи за подіями в процесі. Пакистан не зацікавлений в погіршенні відносин, з урахуванням інших проталібських терористичних угруповань на власній території.

Китай лише зацікавлений в економічній експансії в усьому світі і Афганістан тут не виключення. За економічні зиски, Китай вимагатиме розриву відносин «Талібану» з уйгурськими озброєними групами, такими як «Ісламський рух Східного Туркестану».

Тому КНР може надати новій владі свою підтримку в питаннях контрабандного способу перевезення як у країну, так і за її межі несертифікованих товарів, які вироблятиме в обмін на гроші.

Росія лише зацікавлена в нацькуванні талібів на американців, але влада Афганістану переслідує лише свої цілі. Тому вони будуть співпрацювати з РФ поки це буде їм вигідно, тим паче, що нестабільний сусід викликає в Кремлі дику злість та занепокоєння через непередбачуваність дій свого візаві [10, с. 48].

З Іраном все складно, оскільки влада країни прямою мовою називає «Талібан» найбільшою загрозою в регіоні, яка дестабілізує країну зсередини. Як відомо, в Ірані є групи, що позитивно ставляться до талібів. Тому в Ірані побоюються розгортання активних бойових дій між країнами, що виглядає більше як американська пастка для послаблення Ірану в регіоні.

Головними «дипломатами» колективного Заходу у спілкуванні з «Талібаном» будуть виступати Туреччина та Катар. Турки періодично будуть незгодні, бо питання уйгурів, ще одного тюркського народу, ніхто не скасовував, так само як і просування «тюркського світу» [8, с. 84].

І поки йде проголошення свободи та братерства, таліби «з метою збереження єдності та згуртованості народу Афганістану» заборонили салафізм, одну з течій в ісламі. Вони поки не вбивають мусульман-салафітів, бо це спричинить зрив переговорного процесу між Заходом та Афганістаном, тому вони обійшлися лише заборонаю салафітських релігійних обрядів.

«Важливим питанням залишається проблема об'єднання демократичних процесів та традицій шаріату для внутрішнього вжитку. Питання грошей для талібів

постає дуже гостро, бо \$10 млрд від'ємного сальдо торговельного балансу при експорті країни лише на \$2 млрд, які до цього «капали» коштом платників податків в США, покрити нічим. Тому в найближчі роки, але швидше за все – місяці, Афганістан зіткнеться з колапсом економіки через відсутність критичного імпорту. І це вже буде велика проблема для всіх сусідів Афганістану, яких може очікувати чергова міграційна криза, масштаби якої не досягнуть навіть країни ЄС» [5, с. 15].

У висновках варто зазначити, що вихід США з Афганістану – це перш за все очікуваний процес, який назрівав впродовж десятиліть. Світ розглядатиме цю подію як поразку США та зраду афганського народу, який кинули на поталу талібанському «звіру». Подібне рішення з боку президента Сполучених Штатів Джо Байдена мало власні стратегічні інтереси. «Талібан», який всередині 2000 років був на межі занепаду, зміг «воскресити» себе та свої сили, щоб знову захопити владу в Афганістані. За роки афганського конфлікту проблеми поширення наркотрафіку нікуди не поділися, а навіть стали ще більш небезпечними. Захід, який всі ці роки вважав та заявляв, що знизив рівень терористичної небезпеки в регіоні, насправді підтвердив, що рівень тероризму навіть виріс в декілька разів. Позиція торгів з талібами нікуди не зникла і країна досі залишається «буферною зоною» впливових політичних гравців, які бажають контролювати цю загрозу, не надаючи їй можливості розростися за межі Афганістану. Кандидатів на підтримку «Талібану» майже немає, але і питання легкої фінансової підтримки режиму нікуди не ділося. Поки що все виглядає не надто критично, але це сама по собі «бомба уповільненої дії», яка може вибухнути у найнепотрібніший момент і наслідки цього «вибуху» відчують усі, хто будуть в зоні ураження.

РОЗДІЛ 3. МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ АФГАНСЬКОЇ КРИЗИ

3.1. Американський ультиматум

За часів президентства Клінтона США прагнули надавати підтримку Пакистану і до 1998-1999 років не мали чіткої політики щодо Афганістану. Навіть Державний департамент США запропонував Масуду здатися талібам, на що той відповів, що доти, поки він контролює територію розміром зі свій капелюх, він буде продовжувати захищати її від талібів. Вищі посадовці зовнішньої політики в адміністрації Клінтона вживали спроб переконати Північний Альянс припинити військові дії та розпочати процес примирення.

3 серпня 1998 року після вибухів двох посольств у Східній Африці політика США стосовно Афганістану кардинально змінилася. Після з'ясування обставин терактів, що Осама бен Ладен був причетний до вибухів в амбасадах, американці розпочали тиснути на «Талібан». З 1999 року і США, і Організація Об'єднаних Націй ввели санкції проти талібів Резолюцією Ради Безпеки ООН 1267, яка вимагала від талібів здати Осаму бен Ладена для суду в США та закрити всі терористичні бази в Афганістані. Втім, ані США, ані Європейський Союз не надавали Масуду ніякої підтримки в боротьбі з талібами [8, с. 82].

З 2001 року, з приходом до влади президента Джорджа Буша, розпочалася зміна політики, американська адміністрація, вперше після виведення радянських військ з ДРА, почала розгортати програму дій в Афганістані, прагнучи вплинути на перебіг війни в Афганістані на користь Масуда. У серпні 2001 року адміністрація Буша погодилася з планом щодо підтримки Північного Альянсу. На нараді вищих посадових осіб національної безпеки було визначено, що талібам буде виставлений ультиматум щодо здачі бен Ладена та інших керманічів «Аль-Каїди». В разі відмовлення з боку талібів, США почнуть надавати таємну військову допомогу антиталібанським угрупованням. Якщо обидва ці варіанти не вдадуться, «посадовці погодилися, що США намагатимуться скинути режим талібів шляхом прямиших дій» [67, с. 253].

«Талібан» публічно засудив напади 11 вересня. Президент США Джордж Буш виставив талібам ультиматум про видачу Осамі бен Ладена, де заявив, щоб ті закрили навчальні табори терористів, видали терористів і, щоб надали Америці повний доступ до таборів задля проведення інспекції. Але Осамі бен Ладен був захищений традиційними законами гостинності пуштунів. До початку вторгнення США та НАТО в Афганістан таліби вимагали доказів вини бен Ладена, а згодом погодилися видати Осаму бен Ладена. Президент США Джордж Буш відхилив цю пропозицію, посилаючись на політику на кшталт «ми не ведемо переговорів з терористами» [43, с. 280].

Вже після американського вторгнення лідери талібів неодноразово просили провести ретельне розслідування та висловлювали готовність передати бен Ладена третій країні для проведення належного розслідування. США відмовились і продовжили бомбардування аеропортів Кабула та інших міст.

У квітні 2021 р. президент США Джо Байден заявив, що американські війська в Афганістані виконали свою місію, не допустивши використання країни як бази для нападів на США. Проте, на думку Байдена, військові США і ЄС не можуть підтримувати афганський уряд і тільки народ Афганістану має право й обов'язок керувати своєю країною.

Офіційне виведення військ США і НАТО з Афганістану було заплановано на 1 травня – 11 вересня 2021 року, хоча фактично почалося у квітні. Рішення вивести війська з Афганістану підтримали європейські союзники, але 8 травня попросили США відстрочити виведення своїх військ, адже вони не встигали вивести власні в установлені терміни.

Рішення США вивести свої війська з Афганістану критикувало керівництво КНР: 16 травня міністр МЗС у розмові з пакистанським колегою назвав «поспішний вивід» американських військ «серйозним ударом для процесу перемир'я в Афганістані», а також відмітив, що це «негативно позначиться на стабільності в регіоні». Китайське МЗС закликала сусідні з Афганістаном країни «посилити взаємодію, виступити єдиним фронтом і вжити скоординованих заходів».

3 липня 300 афганських військових перейшли кордон із Таджикистаном після того, як таліби захопили прикордонну територію Хохон. 9 липня «Талібан» захопив ключовий КПП на кордоні Афганістану з Іраном. Пізніше представник «Талібану» Шахабуддін Делавар заявив, що організація контролює 85% території країни, а уряд же заперечив ці дані.

14 липня після виводу військ США з країни, таліби захопили велику частину кордону з Пакистаном, це стало однією з основних цілей, що вони досягли завдяки швидкому просуванню країною.

15 серпня «Талібан» повністю захопив Афганістан, зокрема, 15-16 серпня було захоплено столицю країни. Президент Ашраф Гані з іншими представниками влади залишив країну, відмовившись від влади. Згідно з заявами талібів, вони планували відновити Ісламський Емірат Афганістан, повернувши політичний устрій до зразка 1996-2001 років, коли країною керували таліби. Передбачалося, що ісламістський режим буде м'якшим: жінки зможуть навчатися, працювати й самостійно залишати домівки (у хіджабі). Страту й публічне побиття мали використовувати лише за вироком суду [63, с. 10].

Після захоплення Кабула, на летовищі почалася паніка, люди намагалися чіплятися за шасі літаків, що покидали країну.

26 серпня поблизу входу «Абатські ворота» підірвався терорист-смертник, в атаці загинуло 13 американських військових, щонайменше 90 афганців, понад 150 осіб було поранено.

Під час свого нещодавнього візиту до Європи президент США Джо Байден не втратив можливості нагадати про те, що «Америка повернулася». Але реальні вчинки скажуть більше, ніж слова. Для Афганістану Америка зникає. Наслідки виведення американських військ можуть бути трагічними для Афганістану та небезпечними для США і решти світу.

Президент США не вдає, що Америка залишає стабільний і успішний Афганістан. Розмовляючи з пресою на початку цього місяця, Байден визнав, що «Талібан» зараз «найсильніший у військовому відношенні з 2001 року» – коли сили США і союзників прибули до Афганістану і вигнали уряд талібів з Кабула [22, с. 316].

На думку Байдена, «дуже мало ймовірно», що «Талібан» завоює всю країну. Але американський генерал Марк Міллі не надто впевнений у цьому, він не виключає можливості захоплення країни «Талібаном».

Якби «Талібан» повністю відвоював Афганістан це було б катастрофою для жителів країни, зокрема жінок, і приниженням для США. При цьому, адміністрація Байдена могла б уникнути цього ризику за відносно низької ціни.

Президент США згадав про 2 448 американців, які втратили життя протягом 20-річної війни, і про понад 20 тисяч поранених, а також про наслідки для ветеранів війни. Союзники Америки теж зазнали значних втрат, для прикладу, Велика Британія втратила 457 військових [22, с. 316].

Але за останні 17 місяців в Афганістані не загинув жоден американець. Байден стверджує, що такий низький рівень жертв є наслідком того факту, що США брали участь у мирних переговорах з «Талібаном», які зосереджувалися навколо виведення американців з країни. Президент вважає, що якби США оголосили про свій намір залишитися, «Талібан» відновив би напади на американські війська.

Але прямі переговори між США і «Талібаном» розпочалися лише у 2018 році – і з 2015 року людські жертви були відносно низькими, за останні п'ять років загинуло менш як сотня американських військових.

Реальність така, що кілька тисяч військ США та НАТО, що залишилися в Афганістані, вже кілька років не беруть участі в прямих боях. Справжні бойові дії взяла на себе афганська армія. Однак виведення американських та інших військ НАТО згубно позначилося на моральному дусі афганського уряду та військових. Зараз зростає кількість військових Афганістану, які шукають будь-якої можливості виїхати з країни.

Таліби, навпаки, відчують триумф і швидко роблять успіхи на полі бою. Ісламістські бойовики захопили контроль над життєво важливими пунктами перетину кордону і зараз контролюють приблизно половину 419 районів Афганістану. Вони ще не захопили жодної столиці провінції. Але напади на великі міста можуть статися протягом декількох тижнів, із захопленням столиці, міста Кабул – кінцевою метою

талібів. Навіть якщо «Талібан» не зможе контролювати великі міста, Афганістан явно опиниться в періоді посиленої громадянської війни [23, с. 196].

Наслідки для прав людини після наступу «Талібану», ймовірно, будуть жахливими. Вже є повідомлення про те, що організація проводить страти. Жінки в Афганістані часто ставали жертвами нападів талібів.

За 20 років після падіння «Талібану» мільйони афганських дівчат змогли ходити до школи. Жінки складають понад чверть членів парламенту Афганістану. Якщо таліби повернуть владу, усі ці здобутки будуть втрачені.

Президент США розуміє всі ризики, але він вважає, що не може просити американських солдатів продовжувати боротися і вмирати за права людей з іншого боку світу.

Дійсно, першим моральним обов'язком Байдена є американський народ. Але це не означає, що після 20-річної присутності США не мають постійних моральних зобов'язань перед народом Афганістану. І, маючи втрати військ на низькому рівні, реального внутрішнього тиску на те, щоб повністю вийти з країни, не було.

Існують також прямі американські національні інтереси. Терористична загроза, яка втягнула США в Афганістан, не зникла. Якщо таліби знову контролюватимуть країну, це цілком може стати надійним притулком для таких організацій, як «Аль-Каїда» та Ісламська держава.

Отже, відродження руху «Талібан» також може спричинити нову кризу біженців, оскільки мільйони афганців прагнуть покинути країну. Зараз європейські уряди побоюються, що 500 тисяч або й більше афганців можуть прибути до кордонів ЄС протягом кількох місяців. Байден вважає, що відхід від афганської війни дозволить США сконцентруватися на більш нагальних проблемах. Але існує можливість того, що він просто створив нову афганську кризу, яка повернеться проти нього.

3.2. Вплив кризи на міждержавні стосунки

Тема Афганістану стала ключовою для президента США, посунувши інші на другий план. Ця криза впливає на відносини Вашингтона зі своїми державами-союзниками, а на додачу матиме внутрішньополітичне відлуння для американського президента.

Європейці, і не лише вони, сьогодні міркують, що Америка буде діяти, як їй заманеться, незалежно від того, що кажуть чи чого хочуть вони. Все голосніше лунають голоси, зокрема, на підтримку необхідності набуття Європою так званої «стратегічної автономії», відходу від надмірної залежності від США у сфері безпеки.

Якщо тенденція до дистанціювання візьме гору, це надасть великі переваги опонентам колективного Заходу, перш за все Китаю та Росії. В середині США президент Байден зіткнувся з гострою критикою своїх дій щодо виконання виходу з Афганістану. Опоненти Байдена не втрачають можливості використати момент та піддати його шаленій критиці. Трампісти з особливим ентузіазмом приєдналися до цькування президента. Вже пролунали заклики до відставки Байдена.

Республіканці, які намагались вибити для себе дивіденди з теми Афганістану на виборах 2022 року, зазнали повного краху. Проте, не можна не виключати факт повернення такої ж спроби на виборах 2024 року.

Вихід американських військ з Афганістану був неминучий – рішення про це було ухвалено ще попереднім президентом Дональдом Трампом. Тим більше, що й у Джо Байдена не було підстав залишати в Афганістані військовий контингент, коли більшість американців були проти цього.

Деякі фахівці неодноразово висували власні догадки щодо питання про рішення Дж. Байдена про негайний вивід американських військ з країни. Окремі експерти навіть гостро критикували американського очільника. Односторонність дій американського лідера, брак або повна відсутність узгодженості дій з партнерами, а також волонтаризм з боку американських посадовців спричинили негативні емоції та ставлення до США з боку тих країн, які роками підтримували ті ж самі Штати.

Більш того, подекуди вони спричинили хвилю публічних критичних виступів посадовців та політиків та обурення з боку громадськості. Ця критика посилилася після 26 серпня, коли терористи здійснили масштабний вибух на вході до Кабульського аеропорту, що забрав життя більше ніж 170 цивільних та 13 військових США. Як наслідок, тема Афганістану стала ключовою для президента США, посунувши інші на другий план [15, с. 149].

Через Афганістан вкотре було перенесено зустріч президентів США та України – тепер на 1 вересня. Куди більше не пощастило прем'єр-міністру Ізраїлю Нафталі Бенету – Байден відклав зустріч із ним, коли голова ізраїльського уряду вже був у Вашингтоні. Втім, попри нинішні зусилля, події в Афганістані вже матимуть серйозні наслідки для США.

Ця криза впливає на відносини Вашингтона зі своїми державами-союзниками, а на додачу матиме внутрішньополітичне відлуння для американського президента. «Випробовування Афганістаном» відбувається на виході зі складного періоду відносин між США та їхніми традиційними союзниками.

«Чотири роки президентства Трампа поставили під сумнів трансатлантичне партнерство, його сутність, спільність інтересів та цілей. Прихід у Білий дім Байдена згенерував хвилю сподівань на повернення до більш тісної співпраці та взаємодії. Власне, вся риторика нового президента була спрямована саме на це: «Америка повернулася», ми знову з вами, чуємо та розуміємо вас» [15, с. 150].

У відносинах з окремими ключовими союзниками нова адміністрація була готова навіть на непопулярні дії, на кшталт рішення щодо «Північного потоку-2». Але і за часів Трампа, і зараз чути голоси тих, хто вважає, що справа тут була не лише у Трампа, що Америка насправді об'єктивно дистанціювалася від своїх союзників, стала більш егоїстичною у своїх діях, що у трансатлантичних відносинах зберуться розбіжності та непорозуміння.

Дії Байдена щодо Афганістану останніми тижнями певною мірою вписувались в улюблене трампівське гасло «Америка перш за все». Європейці, і не лише вони, сьогодні міркують, що Америка буде діяти, як їй заманеться, незалежно від того, що кажуть чи чого хочуть вони.

Час покаже, чи ця ситуація з виходом з Афганістану є лише епізодом у цьому сенсі, чи ми справді спостерігаємо новий етап кризи довіри у відносинах між двома берегами Атлантики. Все гучніше лунають голоси, зокрема, на підтримку необхідності набуття Європою так званої «стратегічної автономії», відходу від надмірної залежності від США у сфері безпеки.

З іншого боку, є сумніви щодо спроможності Європи йти у цьому напрямку. Багато хто вважає, що наразі американській присутності у світових справах та американському лідерству, зокрема у забезпеченні європейської безпеки, немає альтернативи. Події останніх тижнів лише загострять цю дискусію. Якщо тенденція до дистанціювання візьме гору, це надасть великі переваги опонентам колективного Заходу, перш за все Китаю та Росії.

Президент Байден зіткнувся з гострою критикою своїх дій і всередині США. Невдоволення помітне навіть від тих, хто зазвичай є дружнім до президента. Деякі кажуть, що раділи перемозі Байдена саме тому, що очікували передбачуваної, продуманої політики, а зараз отримали неприємний сюрприз. Переважно логіка президента щодо необхідності піти з Афганістану в принципі не викликає спротиву. Адже від «нескінченної» війни втомились як прості американці, так і представники політичної еліти. До того ж перспективу виходу підтримували і попередні адміністрації, а Трамп, власне, запустив мотор цього процесу [53, с. 68].

Критика сфокусована саме на здійсненні виходу й ефективності обраного плану. Чому план не врахував найгірші сценарії можливого розвитку ситуації? Чому оцінки ситуації, зокрема спроможності афганського уряду та збройних сил вистояти хоча б певний час, виявилися хибними? Чому евакуація не почалася набагато раніше, ще до виходу військ, а, власне, стартувала лише коли «Талібан» вже поширив свій вплив у країні? Питань дуже багато.

Крім цього, дехто був неприємно вражений тоном президента у його останніх публічних виступах, в яких мали місце елементи зарозумілості та байдужості до долі мільйонів афганців. Зрозуміло, що президента США мають в першу чергу турбувати інтереси Америки, життя та долі американців, зокрема військових. Але при цьому від

цього президента очікували трохи більше емпатії на тлі риторики про обов'язок Америки захищати демократію, права людини та знедолених у світі.

Нарешті, роздратування викликає вперте небажання Байдена визнати сам факт того, що були зроблені помилки. Байден наполягає на тому, що інакше й бути не могло, що хаос неодмінно мав стати супутником виходу, але багатьом ця теза здається непереконливою. Президент каже, що несе особисту відповідальність за ситуацію, але продовжує наполягати на тому, що все відбувалося за планом.

Поки що зарано говорити, що ця криза спричинить довгострокове падіння рейтингу Байдена. Так, він уже трохи пішов донизу, але це почалося ще до «афганської кризи». Але разом з викликом пандемії коронавірусу, який знов нагадує про себе, це становить подвійну проблему для президента. Є ознаки того, що адміністрація не впоралася із роз'ясненням логіки своїх дій, невдало провела піар-роботу [53, с. 72].

Переважна більшість демократів зараз зайняли кругову оборону, зберігаючи партійну дисципліну й утримуючись від критики президента. Але в кулуарах шириться нерозуміння того, як все це сталося. Насправді один із головних викликів для Байдена полягає в тому, що він наполегливо створював собі та своїй команді репутацію справжніх професіоналів, які здатні все передбачити та прорахувати, усе тримають під контролем.

Але «афганська ситуація» завдала потужного удару по такому іміджу. Навіть багато хто з демократів все ж таки не утримався від критичних зауважень та наполягає на об'єктивному аналізі того, що саме пішло не так і хто у цьому винний. Годі й казати, що опоненти Байдена не втрачають можливості використати момент та піддати його шаленій критиці. Помірні республіканці, ближчі до політичного центру, роблять це більш виважено.

Але правий фланг, трампісти, з особливим ентузіазмом приєдналися до цькування президента. Вже пролунали заклики до відставки Байдена, а відтак і колективних відставок, звільнень. В перших рядах – сам попередній президент та його найбільш палкі прихильники, в тому числі ті, які ще нещодавно взагалі не

визнавали легітимності обрання Байдена. Ситуація дає їм нову можливість для атак. Наскільки небезпечним є поточний політичний момент для Байдена покаже лиш час.

Афганський виклик вже став проблемою, якою треба займатися у найближчій перспективі. Зокрема, відволікаючи увагу та збереження ресурсів від розв'язання інших важливих проблем, що й надалі постають перед Білим домом.

Отже, малоімовірно, що Афганістан стане для Байдена тим, чим стала Корея для Трумена, В'єтнам для Джонсона чи захоплення заручників у посольстві США в Тегерані для Картера. До нових виборів у 2024 році з'являтимуться нові теми для обговорення, кризи, загрози, які відсунуть Афганістан на задній план. Як найчастіше буває (окрім означених вище винятків), пріоритет для виборців буде на внутрішніх сюжетах, тим більше на тлі пандемії, що триває, загрози нових «локдаунів» тощо. Тому, швидше за все, для Байдена та його команди цей виклик буде суттєвим, але зовсім не екзистенційним.

3.3. Сценарії розвитку афганської кризи

Афганістан завжди був країною на території якої, як на шаховій дошці, інші мірялися між собою силою, залучаючи до бойових дій ті чи інші групи місцевого населення. На території Афганістану Російська імперія змагалася з Великобританією, пізніше Радянський Союз зі Сполученими Штатами Америки, сьогодні світове товариство на чолі з США – із терористами [52, с. 55].

«Резонансна заява президента Ісламської Республіки Афганістан Хаміда Карзая у 2001 році про те, що «американські спецпризначенці повинні залишитися в країні назавжди і не кидати афганців напризволяще, як це сталося п'ятнадцять років тому, після поразки радянських військ», досі залишається актуальною» [22, с. 316]. Зокрема, ця фраза підтверджує гіпотезу про те, що Афганістан, як цілісна держава, не може існувати без силової підтримки ззовні, принаймні, в реаліях сьогодення.

Офіційну владу не визнають не лише повстанці руху Талібан, але й велика частина афганських племен. Непокірні місцеві командири утримують великі приватні

армії, які не визнають легітимність влади центрального уряду, оскільки не хочуть втрачати свого впливу в регіонах.

На цьому етапі стратегія щодо Афганістану формується в рамках парадигми «війни проти тероризму» (war on terror). Однак, повалення режиму «Талібан», що фактично виявилось найлегшим завданням для міжнародних сил, не стало остаточним засобом врегулювання ситуації в країні. Окрім необхідності розбудови державної системи, Афганістан зіткнувся з необхідністю розробки такої зовнішньополітичної доктрини, яка б забезпечила не лише його вихід з міжнародної (і найперше регіональної) ізоляції, що стала результатом тривалого внутрішнього конфлікту та правління фундаменталістів, але й дозволила б зайняти Афганістану важливе місце в регіональній системі міжнародних відносин.

Після повалення режиму «Талібан» у 2001 році, зовнішні контакти якого обмежувалися відносинами з Саудівською Аравією, Пакистаном та Об'єднаними Арабськими Еміратами, новий афганський уряд розпочав активну зовнішню політику, спрямовану на відновлення зв'язків з міжнародною спільнотою та насамперед з країнами-сусідами [86, с. 9].

Наразі, перед силами оборони та безпеки Афганістану постають величезні завдання. Вони протистоять добре оснащеним бойовикам-повстанцям, які користуються беззастережною підтримкою організованої злочинності, міжнародних терористів і деяких сусідніх країн. Вони перебувають на передовій боротьби проти таких терористичних груп, як «Аль-Каїда», так звана «Ісламська держава», і мережа Хаккані. Після трагічних подій 11 вересня 2001 року і початку антиталібської військової операції афганські військові структури були зруйновані, на додаток, в рамках програми ООН з роззброєння, демобілізації і реінтеграції було роззброєно майже 100 тисяч моджахедів і офіцерів колишнього комуністичного режиму – і багатьом з них було заборонено служити в Силах безпеки Афганістану.

Але з часом стало зрозуміло, що роззброєння груп ополченців і вилучення з процесу професійних військових офіцерів – поряд з надзвичайно централізованою стратегією безпеки і врядування – надали можливість талібам і терористам відновитися і реорганізуватися у сільській місцевості Афганістану.

На території Афганістану завжди змагалися глобальні актори, залучаючи ситуативних союзників, а от всередині країни немає ні національної ідеї, ні єдності. Так, командувач американськими військами в Афганістані генерал Джон Ніколсон публічно заявив, що «Росія, а також Іран і Пакистан підтримують «Талібан», прагнучи легітимізувати цей рух, бо таліби нібито борються з бойовиками «Ісламської держави», а влада в Кабулі цього не робить» [38, с. 235].

«На звинувачення Ніколсона негайно відреагував міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров, який назвав їх «безпідставними» і «не професійними» [38, с. 237]. Попри це, ні в США, ані в Росії не виключають можливості участі приватних військових компаній в Афганістані. Наразі ефективною централізованою державною владою в Афганістані фактично немає – існує конгломерат центральних і місцевих «центрів сили», яких підтримують або іноземні коаліційні війська, або місцеві, національні чи родоплемінні озброєнні формування, або окремі «польові командири» та навіть злочинні угруповання. При цьому така підтримка у будь-який момент може бути припинена або навпаки перетворитися у пряме військово-протистояння – «війна усіх проти усіх».

«Ключовими компонентами сутності економічної безпеки є окремі дефініції «розвиток» та «стійкість», зв'язок між якими потрібно встановити та усвідомити. Якщо економіка не розвивається, то різко скорочуються можливість виживання і можливість адаптації до внутрішніх і зовнішніх загроз. Стойкість економіки показує міцність та надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних та інших зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні і зовнішні «навантаження»» [40, с. 172].

Порушення пропорцій і зв'язків між різними компонентами системи веде до її дестабілізації і є сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного. Сутність економічної безпеки Афганістану виявляється і конкретизується через систему їх часткових видів, які в більшій та меншій мірі мають економічну складову. До них слід віднести демографічну, екологічну, військову, політичну, соціальну, кримінальну, фінансово-грошову, кредитну, бюджетну, енергетичну, ресурсну, цінову системи тощо.

Гостра криза в Афганістані – «країні стабільної нестабільності» не вичерпується лише політичною сферою, а й поширюється на економічну, соціальну й гуманітарну галузі. Афганістан традиційно займає місце в кінці другої сотні країн за обсягом ВВП. Внаслідок безперервних, протягом понад 20 років, військових дій, економіка Афганістану прийшла в повний занепад. Приблизно третина населення покинула країну. Було зруйновано багато підприємств, порушено транспортні і торговельні зв'язки між окремими частинами країни та іншими державами. Половина жителів 29-мільйонного Афганістану потерпає від бідності та недоїдання [76, с. 96].

Наразі Афганістан поступово відновлюється після тривалих конфліктів. До 2014 року економіка показала майже десятиліття сильного зростання, здебільшого завдяки міжнародній допомозі. З 2014 і до 2021 р. розвиток економіки сповільнився, значною мірою через виведення майже 100 тисяч іноземних військ, які штучно підтримували економічне зростання країни. На нашу думку, попри донорську фінансову допомогу, уряду Афганістану необхідно подолати ряд проблем, включаючи низький рівень прибутків, відсутність робочих місць, високий рівень корупції, слабкий потенціал уряду і погану громадську інфраструктуру. Корупція, нестабільна безпекова ситуація, недоліки інфраструктури та адекватного законодавства продовжують гальмувати розвиток афганської економіки. Тому, питання економічної безпеки Афганістану розглядається у царині незаконного наркообігу, організованої злочинності, корупції, міграції і тероризму як взаємопов'язаних явищ, що мають стати пріоритетним завданням міжнародної спільноти, а ліквідація кримінального наркоринку має проводитись на основі п'яти, що мають обов'язкову силу, правових документів: Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, трьох додаткових протоколів, а також Конвенції ООН проти корупції.

Чинний уряд Афганістану проводить боротьбу з нетрадиційними загрозами безпеці. У пріоритеті політики уряду – проблеми нелегальної міграції, транскордонної злочинності. Біженці – неминуча складова будь-якої війни, як, втім, і неодмінний наслідок гострих внутрішньодержавних соціально-економічних і політичних потрясінь і криз.

Проблема біженців не обійшла стороною і сучасний Афганістан, ставши на багато років частиною його національної трагедії. Спонукальні мотиви, які змусили величезні маси афганських громадян покидати власні домівки і шукати заробітку як у міських центрах, так і за межами держави, сягають своїм корінням до перших десятиліть другої половини ХХ ст.. Причини міграції були пов'язані спочатку з загостренням демографічної ситуації в країні, болісними процесами капіталізації афганського суспільства і зумовленими нею глибокими соціальним розшаруванням, а також з нездатністю влади, за допомогою вжитих нею ж заходів щодо модернізації економіки і демократизації суспільного життя, вирішити нагальні внутрішні соціальні та політичні проблеми [86, с. 12].

Масштаби внутрішньої міграції в Афганістані не піддаються точному обліку, оскільки спрямованість її потоків у 80-90 роках ХХ ст. нерідко змінювалася: спочатку біженці спрямовувалися з сільської місцевості до міст під захист військових гарнізонів, а потім, з приходом до влади моджахедів і перетворенням міст в арену кривавих битв між різними угрупованнями «борців за віру», а потім – знову в сільську зону. Основна маса афганських мігрантів (переважно пуштунів) опинилася в Пакистані. Середньомісячний приплив мігрантів з Афганістану в Пакистан у 2002-2017 роках становив приблизно 69 тис. чол.

Останнім часом питання перебування афганських біженців на пакистанській території доволі часто стоїть на порядку денному у двосторонніх відносинах. Ініціатива репатріації надходить саме від пакистанської сторони. Так, імпульсом до такої актуалізації став негативний вплив на розвиток всіх аспектів соціально-політичного життя Пакистану. Крім соціально-економічного тягаря, організаційних витрат та виділення землі для наметових таборів, з афганськими біженцями в Пакистан «йде зброя, наркотики і гроші для пакистанських талібів, яких необхідно зупинити», – неодноразово зазначав екс-президент Пакистану Асіф Алі Зардарі [25, с. 129].

Його слова підтверджують військово-політичний характер загрози від нелегальної міграції з Афганістану. Це обумовлено територіальним розселенням біженців вздовж афгансько-пакистанського кордону, де ситуація є напруженою не

лише через дислокаційні бази «Талібану» та «Аль-Каїди», а й проблему Пуштуністану (оскільки більшість біженців є пуштунами, в їх інтересах є створення так званого Великого Пуштуністану). Афганські біженці-пуштуни, що не мають мовного бар'єра з місцевим населенням, активно включилися в контрабандну торгівлю.

Тобто, афганські біженці є однією з ланок фінансування талібів та терористів у Пакистані, які, у свою чергу, підтримують їхні сепаратистські настрої. Афганська криза розкидала своїх громадян буквально по всьому світу – від Японії і Австралії до США та Канади. Частина афганців, головним чином, вихідці з соціальних низів, рятуючись від громадянської війни, в пошуках заробітку і шматка хліба, знайшла свій притулок у багатьох арабських країнах.

За різними оцінками, чисельність афганських біженців тут характеризувалася наступними даними: в Саудівській Аравії їх було більше 30 тис. чол., Кувейті – до 6-7 тис., Катарі – 4 тис., Об'єднаних Арабських Еміратах – 3 тис., Іраку – 50 хазарейських сімей, які оселилися в районі Кербели, Сирії – від 600 до 800 ос. і 50 осіб в Багдаді.

В Європі найзначніша за чисельністю афганська діаспора – у Німеччині. Міграція з Афганістану в інші країни досягла в 2017 році, за даними Американського комітету у справах біженців, 5 млн 751 тис. осіб, в тому числі в Пакистані – 3 млн 541 тис., Ірані – 2,2 млн, Індії – 5600, Кувейті – 4 тис. осіб.

«Таким чином, вже до кінця 2017 року приблизно третина населення Афганістану за різними причинами змушена була покинути батьківщину. За даними ООН, на початку 2018 року, афганська еміграція досягла апогею і склала лише в Пакистані та Ірані близько 6,2 млн. чол. При цьому, репатріація таких біженців не вирішує проблеми через неможливість їх належного влаштування в Афганістані. Адже лише 48% цих осіб отримали належну допомогу» [48, с. 163].

Велика кількість біженців спричинила ще одну проблему – доправлення біженців до місць призначення. А вирішення завдань встановлення контролю над міграційною ситуацією, включно з ліквідацією злочинних угруповань, що займаються організацією транскордонної незаконної міграції та кримінальне

переслідування їх учасників, вимагає узгодженого міждисциплінарного підходу, що охоплює зусилля держав походження, транзиту та призначення.

Проблема незаконного обігу опіатів залишається проблемою першочергового значення у світі, що пов'язана з розгортанням героїнового наркобізнесу в Афганістані. За останні сім років афганські наркодилери створили повноцінну виробничу, кредитно-фінансову і банківську інфраструктуру, якій могли б позаздрити лідери світового бізнесу. Були створені та налагоджені схеми збору урожаю опійного маку, його централізована доставка у пункти зберігання, перероблювання у морфій і героїн, а також подальше транспортування вже відпрацьованими маршрутами до країн-споживачів. Наразі в Афганістані виробляється більше героїну, ніж будь-коли за всю історію країни.

Спроби світової спільноти розв'язати дану проблему не мають жодного ефекту. В умовах безперервної громадянської війни та відсутності реальної влади Кабула над всією територією країни, кошти, що виділяються міжнародними організаціями на заміщення посівів маку іншими сільськогосподарськими культурами, витрачаються не за призначенням. Виробництво наркотиків опійної групи складає основу економіки і є єдиною конкурентоздатною галуззю нелегального експорту цієї бідної країни. Наразі найпоширеніша сільгоспкультура Афганістану – це опійний мак.

За різними оцінками, від півмільйона до двох мільйонів афганців зайнято вирощуванням опійного маку, екстрагуванням опію, транспортуванням, переробленням і доставкою героїну. Враховуючи, що близько 30–35 % доходів виробників і перевізників наркотиків опійної групи (у першу чергу, героїну) йшло до бюджету руху «Талібан» (Taliban Islamic Movement), то немає нічого дивного в тому, що саме це джерело доходу стало основним як для фінансування боротьби з опозицією всередині країни, так і для розширення міжнародної терористичної діяльності [48, с. 163].

Втім, проблеми наркоторгівлі в політиці Афганістану не можна розглядати без чинника Пакистану. Роль наркотрафіку та проблеми біженців у пакистансько-афганських відносинах на перший погляд здається перебільшеною та такою, що стосується лише соціально-економічної сфери.

Проте, вагомим є і вплив цих питань і на міжнародному рівні.

По-перше, їх можна розглядати як «нетрадиційні» загрози безпеці.

По-друге, що якнайкраще характеризує відносини Пакистану та Афганістану – це набуття проблемами наркотрафіку та статусу афганських біженців на пакистанській території ознак військово-політичної загрози безпеці як на національному, так і на регіональному рівнях.

«У двосторонніх відносинах Кабула та Ісламабада існує двостороння взаємозалежність. Так, Афганістан уособлює територію, де переважно вирощуються опіати, а Пакистан у свою чергу виробляє з них хімічні речовини (переважно героїн, марихуану, гашиш), а також виконує роль так званого «шовкового шляху» наркотрафіку» [48, с. 163].

Події 11 вересня 2001 року внесли у наркобізнес нові складові, проте суто військового та політичного характеру. У 2000 роках Ісламабад та Кабул зіштовхнулися з новими загрозами наркаторгівлі: з'явився наркотичний тероризм та нарко-джихад, одним із проявів яких є діяльність «Галібану». Тобто, терористи або повстанські угруповання використовують кошти від продажу наркотиків для купівлі зброї з метою антиурядової діяльності.

Тому, у висновку слід зазначити, що впродовж кількох останніх століть Афганістан постійно перебував у становищі країни, на території якої провідні держави світу і регіону завжди змагалися між собою, не зупиняючись і перед прямим військовим втручанням, з обов'язковим залученням до бойових дій на своєму боці ситуативних союзників з-поміж місцевого населення, використовуючи при цьому існуючі протиріччя національного, релігійного або іншого характеру. Саме тому слід визнати, що на сьогодні державні сили оборони й безпеки Афганістану не в змозі самостійно вирішити завдання щодо подолання традиційних загроз національній безпеці країни, що обумовлено цілою низкою об'єктивних обставин як внутрішнього, так і зовнішнього походження.

Серед них чисельні протистояння на національному та навіть родоплемінному підґрунті, посилення радикальних релігійних течій, занепад промисловості і сільського господарства, який породжує додаткову соціально-економічну напругу в

суспільстві. Вплив таких нетрадиційних загроз національній безпеці Афганістану як нелегальна міграція, транскордонна організована злочинність і міжнародний наркотрафік суттєво посилюється високим рівнем корупції, неналежною організацією державного управління, відсутністю громадянського суспільства та будь-яких демократичних традицій. Водночас підвищується рівень загроз і ризиків зовнішнього походження, пов'язаних з активізацією міжнародних терористичних організацій та нерідко взаємопов'язаних з ними організованих злочинних угруповань, діяльність яких до того ж інколи використовується, а в ряді випадків – прямо скеровується і координується іншими державами (зокрема, за наявними даними – Росією і Пакистаном).

За таких обставин, забезпечення національної безпеки Афганістану потребує вжиття комплексу скоординованих заходів щодо одночасної ліквідації (нейтралізації) зазначених вище загроз внутрішнього і зовнішнього характеру. Забезпечення повноцінної ефективної національної безпеки Афганістану можливо за наступних умов:

- подолання усіх внутрішніх традиційних та нетрадиційних загроз (передусім, пов'язаних з економічними, внутрішньополітичними, міжнаціональними, міжрелігійними проблемами) за допомогою як суміжних держав (передусім, Пакистану та Ірану) так і глобальних акторів;

- одночасне досягнення взаємоприйняттого компромісу між Афганістаном, сусідніми з ним державами й усіма глобальними акторами щодо відбудови системи регіональної безпеки в Центральній Азії та її подальшої інтеграції в систему міжнародної безпеки.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження автор дійшов до наступних висновків:

– Афганська криза бере свій початок з моменту вторгнення радянської армії в 1979 році. З моменту вторгнення СРСР в країну, обидві сторони зазнали важких втрат, але радянському керівництву так і не вдалося встановити повний контроль над усією країною. Вже через десять років Радянський Союз був вимушений вивести війська з Афганістану, що ознаменувало новий етап становлення країни в міжнародному політичному просторі

– Після виходу червоноармійців всередині країни почалася політична криза. Влада Афганістану поступово втрачала свій авторитет, а моджахеди не могли дійти єдиної згоди, як правильно керувати країною, тому поступово вони розділилися на дві проісламістські течії – «Талібан» та «Аль-Каїду». Обидві організації прагнули будувати країну за власним бажанням, але між ними постійно виникали сутички, що переросли у громадянську війну. В майбутньому ці терористичні угруповання затягнуть країну в кривавий потік тероризму ісламського світу.

– На початку XXI століття країна стає прихистком для тероризму та його найбільшою базою на всьому континенті. Масові теракти та посилення наркотрафіку зробило Афганістан ворогом номер один для провідних акторів сучасності. Ватажок «Аль-Каїди», Осам бен Ладен, спровокував теракт 11 вересня 2001 р. в Сполучених Штатах, після якого загинули тисячі американців. Президент США Джордж Буш заявив, що проти терористичних угруповань буде проведена спеціальна антитерористична операція, яка покладе край «Аль-Каїді» та її союзникам.

– США продовжують розглядати близькосхідний регіон як один з найважливіших пріоритетів своєї зовнішньої політики. Навіть після приходу президента Обама, за підсумками трьох років перебування на цій посаді, йому не вдалося досягти конкретних успіхів у вирішенні жодної з найгостріших проблем регіональної безпеки. Через затягування в кривавих бійнях і безперспективності їх продовження, уряд Обама лише погодився вийти з Іраку та скоротити контингент в Афганістані, не зміцнивши пріоритети у боротьбі з тероризмом.

– Відсутність офіційного визнання на дипломатичному рівні та збереження «Талібану» є досить унікальним політичним явищем. Навіть перебуваючи в терористичних списках ООН талібські представники постійно контактують з представниками багатьох впливових країн світу, отримували від них гуманітарну та матеріально-технічну допомогу. В довгостроковій перспективі економічні проблеми будуть поглиблювати та розширювати список внутрішніх проблем, а налаштовані антиталібські радикальні сили використовуватимуть кризу на свою користь, підбурюючи людей мітингувати. Поки владний апарат країни знаходиться в нестабільному стані, не можна з точністю оцінити масштабність майбутніх подій.

– Вихід США з Афганістану – це перш за все очікуваний процес, який назрівав впродовж десятиліть. Світ розглядатиме цю подію як поразку США та зраду афганського народу, який кинули на поталу талібанському «звіру». Подібне рішення з боку президента Сполучених Штатів Джо Байдена мало власні стратегічні інтереси. «Талібан», який всередині 2000 років був на межі занепаду, зміг «воскресити» себе та свої сили, щоб знову захопити владу в Афганістані. За роки афганського конфлікту проблеми поширення наркотрафіку нікуди не поділися, а навіть стали ще більш небезпечними. Захід, який всі ці роки вважав та заявляв, що знизив рівень терористичної небезпеки в регіоні насправді підтвердив, що рівень тероризму навіть виріс в декілька разів. Позиція торгів з талібами нікуди не поділася і країна до цього часу залишається «буферною зоною» впливових політичних гравців, які бажають контролювати цю загрозу, не надаючи їй можливості розростися за межі Афганістану. Кандидатів на підтримку «Талібану» майже немає, але і питання легкої фінансової підтримки режиму нікуди не поділося. Поки що все виглядає не надто критично, але це сама по собі «бомба уповільненої дії», яка може вибухнути у найнепотрібніший момент і наслідки цього «вибуху» відчують всі, хто будуть в зоні враження.

– Якщо «Талібан» зможе закріпитися при владі і вести за собою країну, то це спричинить нову кризу біженців, оскільки мільйони афганців прагнуть покинути країну. ЄС занепокоєний, що понад 500 тисяч афганців прибуватимуть до кордонів країн-членів протягом кількох місяців. Джо Байден висловив думку, що відхід від афганської війни дозволить США сконцентруватися на більш нагальних проблемах.

Але існує можливість того, що він просто створив нову афганську кризу, яка повернеться проти нього в найближчому майбутньому.

– За таких обставин, забезпечення національної безпеки Афганістану потребує вжиття комплексу скоординованих заходів щодо одночасної ліквідації зазначених вище загроз внутрішнього і зовнішнього характеру. Забезпечення повноцінної ефективної національної безпеки Афганістану можливо за наступних умов: подолання усіх внутрішніх традиційних та нетрадиційних загроз за допомогою як суміжних держав, так і глобальних акторів.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, робимо висновок, що афганська криза не покине простір міжнародних відносин ще багато десятиліть, оскільки загроза з боку цієї країни не зникла. І хоча проблема Афганістану вже розглянута багатьма аналітиками, політичними експертами та керівниками найвпливовіших країн, це не означає, що нова війна або введення миротворчого контингенту якимось змінить ситуацію на користь і так уже зубожілої країни, яка стала розмінною монетою серед впливових акторів сучасних міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. Ч. I (у двох частинах) / *Київський нац. ун-тет ім. Т. Шевченка. Ін-тут міжнар. відн.* Київ. 2012. Вип. 108. С. 278. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apmv/apmv_2012_108_01.pdf (дата звернення: 23.04.2022)
2. Биков В. Ф. Під Баграмі: записки учасника афганських подій. Мінськ : Бонем, 2010. 112 с.
3. Білоконь А. Афганська війна свідченням очевидця. *Наука. Освіта. Молодь.* С. 29-33. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2015_1/9.pdf (дата звернення: 26.04.2022)
4. Буцик І. Пам'ять про війну в Афганістані. *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення.* Матеріали II міжнародної наук.-практ. конф. Суми, 18 квітня 2016 р. : у 2-х ч. Ч. 2. Суми : СумДУ, 2016. С. 127-130. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/47784/1/Bucuk_Vijna.pdf (дата звернення: 29.04.2022)
5. Василенко Д. П. На афганській стежці. *Вісник КДПУ ім. М. Остроградського. Сер. Гуманітарні науки.* Вип. 2 (49). Частина 1. 2008. С. 15-17. URL: <http://www.kdu.edu.ua/statti/2008-2-1/15.pdf> (дата звернення: 29.04.2022)
6. Владієвський В. Війна в Афганістані 1979-1989 рр. як один із чинників розпаду СРСР. *Зб. наук. праць. Сер. Геополітика України: історія і сучасність.* Вип. 2 (15). 2015. С. 18-26. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10024/1/2.pdf> (дата звернення: 30.04.2022)
7. Войтенко С. М. Афганська війна 1979-1989 рр.: міжнародна реакція на радянську інтервенцію до Афганістану. *Зб. наук. праць за матеріалами XII Всеукр. наук.-практ. конф. «Сучасні тенденції сходознавства».* Харків, 22-23 квітня 2016 р. Харків. 2016. С. 155-158. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_vsesv_hist/Zb_Shodoznavstvo/Shodoznavstvo_2016.pdf#page=155 (дата звернення: 03.05.2022)

8. Глазов О. В. Афганський вектор політики США в контексті глобальної антитерористичної стратегії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин. Сер. Американістика у вітчизняній політичній науці*. 2012. Вип. 107 (2). С. 78-85. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apmv_2012_107%282%29_14.pdf

(дата звернення: 05.05.2022)

9. Гончар Б. М., Гончар Ю. Б. Війна США в Афганістані і адміністрація Б. Обами. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2010. Вип. 23. С. 20-29. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vlui_2010_23_5.pdf

(дата звернення: 05.05.2022)

10. Горобець І. Афганська проблема в сучасних міжнародних відносинах. *Зовнішні справи*. 2010. № 5/6. С. 48-51.

11. Давлетов А. Р., Космина В. Г., Мороко В. Н. Всесвітня історія 1945 – 1997р.р. : довідник. Запоріжжя : Просвіта, 1997. 543 с.

12. Дорофей І. Афганська проблема в регіональних і світових міжнародних відносинах. *Актуальні проблеми міжнародних відносин. Сер. Країнознавство*. 2010. Вип. 88 (Частина І). С. 60-61. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/download/1255/1200> (дата звернення: 10.05.2022)

13. Дудко І. Д. Союзницькі відносини США – євроатлантична спільнота: на роздоріжжі альянсу і суперечностей. *Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї*. 2010. № 19. С. 429–438.

14. Зименкова В. В. Антитерористична операція США в Афганістані: військово–політичні аспекти підготовки. *Зб. наук. праць «Гілея: науковий вісник»*. Сер. *Політичні науки*. Вип. 124. С. 331-334. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vlui_2010_23_5.pdf

[E FILE DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/gileya_2017_124_83.pdf](#) (дата звернення: 02.05.2022)

15. Зименкова В. В. Нова стратегія адміністрації Дональда Трампа щодо Афганістану та Південної Азії. *Вісник НТУУ «КПІ». Сер. Політологія. Соціологія. Право.* 2016. Вип. 3/4 (31-32). С. 149-153. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/24964/1/VPSP2016-3-4_149-153.pdf (дата звернення: 06.05.2022)

16. Зовнішня і безпекова політика США у XXI ст. : аналітичні дослідження. Монографія / Макаренко Є. А., Рижков М. М., Погорська І. І., Піпченко Н. О. Київ : Центр вільної преси. 2016. 456 с.

17. Ільченко А. О. Війна в Афганістані 1979-1989 рр.: спогади учасника. *Суспільно-політичні процеси на українських землях: зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., Суми, 21 травня 2013 р. Суми : Сумський державний університет, 2013. С. 79-82. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/33962/1/Afganistan.pdf>* (дата звернення: 10.05.2022)

18. Каракуц А. М. Трансформація зовнішньополітичної стратегії США за часів адміністрації Б. Обама: азійсько-тихоокеанський вимір. *Актуальні проблеми міжнародних відносин. Сер. Американістика у вітчизняній політичній науці.* 2012. Вип. 107, ч. I. С. 179-183. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apmv_2012_107\(1\)_28.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apmv_2012_107(1)_28.pdf) (дата звернення: 10.05.2022)

19. Кобзаренко А. М. Сучасна політика США у Південній Азії. *Стратегічні пріоритети.* 2009. № 3 (12). С. 238-244.

20. Ковальков О. Л. Позиція радянського керівництва щодо «афганського питання» напередодні та після виведення радянських військ із Афганістану (1985–1991 рр.). *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Сер. Історичні науки.* 2021. Том 32. № 2. С. 118-125. URL: http://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/2_2021/2_2021.pdf#page=126 (дата звернення: 11.05.2022)

21. Козловський В. Війна в Афганістані очима солдата. *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення*. Матеріали II міжнародної наук.-практ. конф. Суми, 18 квітня 2016 р.: у 2-х ч. Суми : СумДУ, 2016. Ч.2. С. 141-142. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/47838/1/Kozlovskiy_War.pdf (дата звернення: 10.05.2022)

22. Колодяжний О. М. Військовий конфлікт в Афганістані (1979–1989 рр.) як один із напрямків зовнішньої політики США періоду «холодної війни». *Питання сходознавства в Україні : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю*, Харків, 28 берез. 2019 р. Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. С. 316–318.

23. Коломоєць А. С. Зусилля США в боротьбі з тероризмом у Південній Азії. *Вісник Маріупольського держ. ун-тету. Сер. Історія. Політологія*. Маріуполь. 2015. Вип. 12 С. 192-202. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vmdu_ip_2015_12_25.pdf (дата звернення: 12.05.2022)

24. Кондратюк С.В. Суперечності між ФРН і США в «афганському питанні». *Актуальні проблеми міжнародних відносин. Сер. Американістика у вітчизняній політичній науці*. 2012. Вип. 107. Ч. I. С. 197-200. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/download/229/205> (дата звернення: 12.05.2022)

25. Коршун І. Г. Стратегічні плани та наміри США щодо Афганістану як основного осередка тероризму у світі. *Зб. наук. праць «Історія»*. 2011. Вип. 134. Том 147. С. 129-132. URL: <http://history.chdu.edu.ua/index.php/2311-1674/article/view/69808/65062> (дата звернення: 20.05.2022)

26. Крисенко Д. С. Суперництво США та СРСР у Афганістані (1979–1989) (сторінки історії міжнародних відносин завершального етапу «Холодної війни»). *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Сер. 6 : Історичні науки*. 2013. Вип. 10. С. 358-367. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vmdu_ip_2013_10_25.pdf

[E_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nchnpu_6_2013_10_40.pdf](#) (дата звернення: 12.05.2022)

27. Матеріали Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. «Міжнародні відносини: історія, теорія та практика». Суми, 28 лютого 2019 р. – Суми : Сумський держ. пед. ун-тет ім. А. С. Макаренка. 2019. 224 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/33157/1/Суми%20збірник%202019.pdf> (дата звернення: 14.05.2022)

28. Міжнародні відносини та зовнішня політика 1980 – 2000 роки. Київ : Либідь, 2001. 624с.

29. Новая стратегия США в Афганистане. *Eurasian Research Institute* : веб-сайт. URL: <https://www.eurasian-research.org/publication/novaya-strategya-ssha/?lang=ru> (дата звернення: 14.05.2022)

30. Оборський О. П. Сучасна зовнішня політика США: доктринальний вимір. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 4 (5). С. 194-197.

31. Осташ Н. І. Участь Канади у війні в Афганістані в контексті канадсько-американських відносин. *Актуальні проблеми міжнародних відносин. Сер. Політичні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 84. Ч. II. С. 52-58. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/1012/965> (дата звернення: 16.05.2022)

32. Ощипок І. Зовнішньополітична стратегія і тактика президента США Б. Обама. *Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин»*. Київ. КНУ ім. Т. Шевченка, Інститут міжнародних відносин. 2015. Ч. I. С. 49-52. URL: http://www.iir.edu.ua/uploads/files/IMB_AПМВ/АПМВ_2015_Ч_1_Аспіранти.pdf#page=49 (дата звернення: 18.05.2022)

33. Покляцька В. В. Трансформація радянсько-американських відносин на завершальному етапі Холодної війни (1985-1991 рр.). *Наукові праці істор. фак-тету Запорізького нац. ун-тету*, 2014. Вип. 41. С. 161-165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2014_41_31 (дата звернення: 02.05.2022)

34. Регіональні аспекти зовнішніх стратегій США та Європи. Монографія. Київ : Центр вільної преси. 2016. 528 с.

35. Резолюція 1386 (2001), ухвалена Радою Безпеки на її 4443-му засіданні від 20 грудня 2001 року. № 995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_952#Text (дата звернення: 09.05.2022)

36. Ржевська Н. Ф. Стратегічне прогнозування зовнішньої політики. Регіональні стратегії США і Європи: зовнішньополітичний і безпековий вимір. Монографія / Копійка В. В., Макаренко Є. А. та інші. Київ : Центр вільної преси. 2016. С. 14-34.

37. Слободян І. П. Військово-політичні аспекти операції США в Афганістані : кваліфікаційна робота магістра : 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії / Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2021. 130 с. URL: <http://elar.khmnmu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11241/1/%d0%a1%d0%bb%d0%be%d0%b1%d0%b0%d0%b4%d1%8f%d0%bd.pdf> (дата звернення: 20.05.2022)

38. США і світ XXI століття : монографія / Пахомов Ю.М., Коваль І. М., Шергін С.О. та інші. Київ : Центр вільної преси. 2013. 620 с.

39. Тесленко, О. Спогади ветерана війни в Афганістані. *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнародної наук.-практ. конф.*, Суми, 18 квітня 2016 р.: у 2-х ч. - Суми : СумДУ, 2016. - Ч.2. С. 164-167. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/47846/1/Teslenko_War.pdf (дата звернення: 21.05.2022)

40. Тихоненко І. Афганський фактор у відносинах Пакистан-США. *Американська історія та політика*. 2016. С. 170-177. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ahp_2016_2_25.pdf (дата звернення: 12.05.2022)

41. Тригуб П. М., Віхоть В. В. Близькосхідна політика США на сучасному етапі. *Наукові праці. Сер. Історія*. 2014. Вип. 229. Том 241. С. 80-84.

42. Хоменко, А. Війна в Афганістані (спогади учасників). *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнародної*

наук.-практ. конф., Суми, 18 квітня 2016 р.: у 2-х ч. - Суми : СумДУ, 2016. Ч. 2. С. 169-171. URL:

https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/47845/1/Homenko_War.pdf (дата звернення: 10.05.2022)

43. Худолій А. О. Публічний дискурс у зовнішньополітичній діяльності президентів США (1945-2012 рр.) : дис. на здоб. наук. ступеня док. п. н. / Нац. ун-тет «Острозька академія». Острог, 2013. 465 с.

44. Червонописький С. «Афганська проблема» і політичний волюнтаризм / С. Червонописький // Політ. менеджмент — 2005. — № 5. — С. 87-102. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8909/8-thervonopiskiy.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.05.2022)

45. Чирков С. Військова операція НАТО в Афганістані: вихід за межі традиційної зони відповідальності. *Політичний менеджмент*. 2011. № 3 (48). С. 170-177. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/PM_48_58.pdf#page=170 (дата звернення: 15.05.2022)

46. Чумак К. О. Зовнішньополітичні пріоритети США у період другої адміністрації Барака Обама. *International relations, part «Political sciences»*, 2017. – 16 с.

47. Шамраєва В. М. Основи зовнішньополітичної концепції президента Б. Обама. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 2 (37). С. 407-414.

48. Шкурба Є. І. Сучасний стан конфлікту в Афганістані. *Перспективи розвитку наукових досліджень у контексті глобалізаційних змін: освіта, політика, економіка, міжкультурна комунікація* : зб. матер. III Міжнародної наук.-практ. конф., Сєверодонецьк, 2019. Східноукраїнський нац. ун-т ім. В. Даля. Сєверодонецьк. 2019. С. 160-163. URL: https://www.researchgate.net/profile/Olena-Hrechyshkina/publication/335543694_Bagatoukladnist_biznes-seredovisa_ak_faktor_sucasnogo_ekonomicnogo_rozvitku/links/5d6cf804299bf1808d5ed7e3/Bagatoukladnist-biznes-seredovisa-ak-faktor-sucasnogo-ekonomicnogo-rozvitku.pdf#page=160 (дата звернення: 11.05.2022)

49. Юрківський В. М. Країни світу : Довідник. Київ : Либідь, 2001. 368 с.

50. A. Khan. Conceptualizing AfPak: The prospects and perils. *Asia Programme Paper ASP PP2010/01, Chatham House*. January 2010.
51. Afghanistan's Constitution of 2004 : website. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Afghanistan_2004.pdf (дата звернення: 20.05.2022)
52. Asian strategic review 2014: US pivot and Asian security. Eds. S.D. Muni, V. Chadha. New Delhi : PENTAGON PRESS, 2014. 260 p.
53. Barry D., Bratt D. Defense Against Help: Explaining Canada-U.S. Security Relations. *American Review of Canadian Studies*. 2008. Vol.38, Issue 1. P. 64-89.
54. Berman H. Myths, Illusions, and Peace: Finding a New Direction for America in the Middle East. *Washington Institute for Near East Policy Watch*. June 23, 2011. № 1539. P. 83–95.
55. Boys J. Exploiting Inherited Wars of Choice. Obama's Use of Nixonian Methods to Secure the Presidency. *American Politics Research*. 2014. Vol. 42. № 5. P. 815-840.
56. Burke J. Hard man in a hard country. *The Guardian* : website. URL: <http://www.guardian.co.uk/world/2008/jul/20/afghanistan> (дата звернення: 19.05.2022)
57. Button J. Increased Security Amidst a Mounting Insurgency: A close look at the Afghan security paradox. *Project on Government Oversight* : website. URL: <http://www.cdi.org/program/document.cfm.index.cfm> (дата звернення: 19.05.2022)
58. Chishti A. K. The Raheel doctrine. *The Friday Times* : website. URL: <http://www.thefridaytimes.com/tft/the-raheel-doctrine> (дата звернення: 23.04.2022)
59. Christensen T. J. Obama and Asia. *Foreign Affairs*. 2015. Vol. 94. № 5. P. 28-36.
60. Cooley J. Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism. *Sterling* : Pluto Press, 1999. 276 p. (P. 3).
61. Douglas J. Feith. War and Decision: Inside the Pentagon at the Dawn of the War on Terrorism. Harper Perennial. 2008. 704 p.
62. Fair C., Ganguly S. An unworthy ally time for Washington to cut Pakistan loose. *Foreign affairs* : website. URL:

<https://www.foreignaffairs.com/articles/pakistan/2015-08-18/unworthy-ally> (дата звернення: 20.05.2022)

63. Fischer K. The AfPak strategy: reactions in Pakistan. *AAN Policy Briefing. Afghanistan Analysts Network*. 2010. Vol. 2. 12 p. URL: <https://www.afghanistan-analysts.org/wp-content/uploads/downloads/2012/10/20100309-KFischer-AfPak.pdf> (дата звернення: 02.05.2022)

64. Haass R., Indyk M. Beyond Iraq. A New U.S. Strategy for the Middle East. *Foreign Affairs*. Vol. 88. № 1. P. 18–25.

65. Harvey K. Afghanistan, The United States, and the Legacy of Afghanistan's Civil War. June 5, 2003. URL: <https://web.stanford.edu/class/e297a/Afghanistan,%20the%20United%20States.htm> (дата звернення: 03.05.2022)

66. Iqbal H. Pak-Afghan ties in the light of Pak-US strategic dialogue. *Regional Studies*. 2010. 43 p. URL: <http://irs.org.pk/afghanistan/spn10.pdf> (дата звернення: 06.05.2022)

67. Khan M. A., Khan A. B., Makhdoom A.W. Paradigm shift in Afghanistan: a study of the «AfPak Strategy» of the United States of America. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2014. Vol. 4. № 7. P. 244-253.

68. Knights M. Iraq Withdrawal Deadline: Subtle Shift in U.S. Mission. *Washington Institute for Near East Policy Watch*. June 26, 2009. № 1544. P. 52–59.

69. Kovalkov O. Afghanistan and the Afghanistan war by eyes of soviet «Afghans». *Zaporizhzhia Historical Review*. 2017. № 1(49). P. 143-147. URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/286> (дата звернення: 20.05.2022)

70. Lunn J. The «AfPak policy» and the Pashtuns. *Research Paper 10/45. House of Commons Library*. June 22, 2010. 85 p. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/RP10-45/RP10-45.pdf> (дата звернення: 16.05.2022)

71. Markey D. From AfPak to PakAf: a response to the new U.S. strategy for South Asia. New York : Council on Foreign Relations, 2009. 15 p.

72. National Security Strategy May 2010. *The White House* : website. URL: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/viewer/national_security_strateg.pdf (дата звернення: 17.05.2022)
73. National Security Strategy of the United States of America. *The White House* : website. URL: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf (дата звернення: 17.05.2022)
74. Nawaz Sharif says drone attacks are against Pakistan's sovereignty. *DND* : website. URL: <http://www.dnd.com.pk/nawaz-sharif-says-drone-attacks-are-against-pakistans-sovereignty> (дата звернення: 18.05.2022)
75. Pakistan on the Edge Pakistan Project Report IDSA. New Delhi : Magnum Books Pvt Ltd. 2013. 164 p.
76. Pollock D. New «Arab Street» Polls: United States Gaining Ground, Iran Losing. *Washington Institute for Near East Policy Watch*. July 10, 2013. № 1549. P. 94–108.
77. Remarks by the President in Address to the Nation on the Way Forward in Afghanistan and Pakistan. *The White House*. December 01, 2009 : website. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-address-nation-way-forward-afghanistan-and-pakistan> (дата звернення: 10.05.2022)
78. Satloff R. President Obama Speaks to the World's Muslims: An Early Assessment. *Washington Institute for Near East Policy Watch*. June 4, 2009. № 1524. P. 2–15.
79. Shahrani N. M. War, factionalism, and the state in Afghanistan. *American Anthropologist*. September 2002. Vol. 104. I. 3. P. 715-722. URL: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1525/aa.2002.104.3.715> (дата звернення: 02.05.2022)
80. Simon S. Can the Right War Be Won? Defining American Interests in Afghanistan. *Foreign Affairs* : website. URL: <https://www.foreignaffairs.com/reviews/review-essay/2009-07-01/can-right-war-be-won> (дата звернення: 12.05.2022)

81. Sinno H. Organizations at war in Afghanistan and beyond. Cornell University Press. 2011. 352 p. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.7591/9780801459306/html?lang=en> (дата звернення: 16.05.2022)
82. Stern J. Obama and Terrorism. Like it or not the war goes on. Foreign Affairs. September 2015. Vol. 94. № 5. P. 62-71.
83. Subhash K. US Defense Strategic Review 2012: Global And Regional Implications – Analysis. *Eurasia Review: news & analysis* : website. URL: <https://www.eurasiareview.com/20012012-us-defense-strategic-review-2012-global-and-regional-implications-analysis/> (дата звернення: 18.05.2022)
84. Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense. *U.S. Department of Defense* : website. URL: http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf (дата звернення: 17.05.2022)
85. The unfinished war in Afghanistan: 2001-2014. PENTAGON PRESS, 2015. 340 p.
86. Yusuf M. Decoding Pakistan's «strategic shift» in Afghanistan. Stockholm : Stockholm International Peace Research Institute, 2013. 24 p.